

ترجمہ

نہج البلاغہ

حضرت امیر المؤمنین (ع)

(با تجدید نظر و ویرایش جدید)

مؤسسہ فرہنگی تحقیقاتی امیر المؤمنین (علیہ السلام)

محمد دشتی



○ مختصری از زندگی نامه حجت الاسلام استاد محمد دشتی

استاد محمد دشتی در سال ۱۳۳۰ در روستایی به نام «آزادمون» از توابع شهرستان محمود آباد متولد شدند. پس از گذراندن مراحل ابتدایی، در سال ۱۳۴۲، با توجه به علاقه شدید ایشان نسبت به علوم حوزوی، وارد حوزه علمیه شده و در حوزه علمیه شهر آمل «مسجد امام حسن عسکری (ع)» به فراگیری علوم حوزوی پرداختند. سپس در سال ۱۳۴۳ وارد حوزه علمیه قم شده و در مدرسه حضرت آیه الله العظمی گلپایگانی مشغول به تحصیل شدند، و در مدارس رضویه و فیضیه ادامه تحصیل دادند.

دروس خارج فقه را خدمت حضرت آیه الله مشکینی (کتاب حدود و دیات) و حضرت آیه الله جوادی آملی (متاجر) و حضرت آیه الله مکارم شیرازی (صلوة) و یک دوره اصول را خدمت حضرت آیه الله میرزا هاشم آملی فراگرفتند. در فلسفه، (کتاب اشارات) را خدمت حضرت آیه الله حسن زاده آملی و (کتاب اسفار اربعه) را خدمت حضرت آیه الله جوادی آملی و حضرت آیه الله محمدی گیلانی و (شرح منظومه) را خدمت آیه الله حقی فراگرفتند.

روش تحقیق و نویسندگی را ابتداء در محضر شهید مفتح و سپس حضرت آیه الله سبحانی و شهید محمد مصطفوی کرمانی، در طول سالهای ۵۰ تا ۵۷ آموختند.

استاد دشتی در تحقیقات خود، محور اصلی را نهج البلاغه قرار دادند و در ضمن آن به عقاید اسلامی، فلسفه احکام، و ارزیابی زندگی سیاسی اهل بیت نیز توجه داشتند. از استاد دشتی حدود ۱۱۰ اثر گران بها به یادگار مانده است که به جهت دارا بودن از قلم روان و بیان مطالب مورد نیاز جامعه، مورد استقبال فراوانی قرار گرفته است.

○ فرمایشات مقام معظم رهبری (حفظه الله) پیرامون استاد دشتی

مقام معظم رهبری (حفظه الله) در دیدار خانواده استاد با ایشان «هفتم تیرماه ۱۳۸۰»، ضمن بیان فرمایشات بسیار مهم و ارزشمندی پیرامون شخصیت وجودی استاد دشتی و تألیفات ایشان، فرمودند: آقای دشتی جزو عناصر مفید بودند، زحمتهایشان با ارزش بود. وقتی ایشان پیش ما آمدند، من خیلی خوشحال شدم. قبلاً فهرست ایشان را بر نهج البلاغه (معجم المفهرس نهج البلاغه) دیده بودم. حیف شد، ایشان می توانست سالها خدمت کند، ایشان خیلی پرشور و پر انرژی بودند. خداوند انشاءالله این زحمات را از ایشان قبول کند. احترام به ایشان، احترام به اسلام، امیرالمؤمنین و نهج البلاغه است.

مقام معظم رهبری پس از سؤال کردن از تعداد تألیفات استاد فرمودند: ایشان ۱۱۰ جلد کتاب چاپ شده و چاپ نشده داشتند؟ بسیار خوب، ماشاءالله، چه عمر با برکتی. من اغلب کتابهای ایشان را مطالعه کردم، بسیار مفید و خوب هستند. با این سن کم این تعداد کتاب، بسیار خوب است. کتابهای ایشان خیلی مفید است، کتاب معجم ایشان از همه بهتر است، من نگاه کرده بودم، خیلی خوب است. ترجمه نهج البلاغه ایشان از همه ترجمه ها، بلکه از اغلب ترجمه های موجود بهتر است، وقتی برای مدارس نهج البلاغه تقاضا کردند، ترجمه ایشان را پیشنهاد دادم.

ایشان خوش سلیقه، خوش رو و با پشت کار بودند.

• ترجمه نهج البلاغه

همراه با :

- ۱ - عنوان دادن به مفاهیم نهج البلاغه (۲۷۳۰ عنوان) در متن عربی و فارسی
- ۲ - نامگذاری خطبه‌ها، نامه‌ها، حکمت‌ها (۱۵۰۰ عنوان)
- ۳ - اشاراتی به علوم و فنون روز
- ۴ - عمومی بودن ترجمه
- ۵ - رعایت اصل پیام رسانی در ضرب المثل‌ها
- ۶ - تفسیر صحیح متشابهات و عبارات‌های مشکل
- ۷ - آوردن نکات تاریخی و جغرافیای اماکن در پاورقی
- ۸ - آوردن اسامی اشخاص و اماکن در متن و پاورقی
- ۹ - ثبت شأن صدور خطبه‌ها، نامه‌ها، حکمت‌ها
- ۱۰ - فهرست موضوعی دارای حدود ۱۸/۰۰۰ عنوان کلی و جزئی
- ۱۱ - فهرست مطالب کامل
- ۱۲ - آوردن توضیحات ضروری در متن و پاورقی
- ۱۳ - حل تضادهای ظاهری
- ۱۴ - آوردن اختلاف نسخه‌ها
- ۱۵ - شماره‌گذاری متن عربی
- ۱۶ - آوردن موضوعات کلی خطبه‌ها، نامه‌ها، حکمت‌ها (مثل: سیاسی، اخلاقی، اقتصادی)
- ۱۷ - ترجمه توضیحات سید رضی با عنوان (می‌گویم)
- ۱۸ - مشخص کردن مرجع ضمایر (هو، هم، اتم، انه) که مورد نظر امام بودند.
- ۱۹ - مشخص کردن مخاطب‌های امام علیه السلام در نهج البلاغه
- ۲۰ - تفسیر صحیح عبارات عام و خاص، مطلق و مقید
- ۲۱ - تبیین صحیح اهداف امام علیه السلام در طرح ارزش‌ها و مبانی اعتقادی
- ۲۲ - آوردن آدرس آیات قرآن (در پاورقی)
- ۲۳ - آوردن برخی از اشعار ضروری
- ۲۴ - آوردن مدارک بعضی از احادیث موجود در کتاب
- ۲۵ - آوردن آمار و ارقام ضروری
- ۲۶ - اشاره به نقد مکاتب رایج در پاورقی
- ۲۷ - آوردن جدول اختلاف نسخه‌های مختلف نهج البلاغه
- ۲۸ - تصحیح آدرس‌ها و کلمات در ترجمه و فهرست

• سایر همکاران :

- کنترل و تصحیح : ۱ - دکتر سید محمد شفیع ۲ - حجت الاسلام محیطی ۳ - حجت الاسلام سید هاشم حسینی کوهساری
 ویراستاری متن : ۱ - سید محمود علوی ۲ - محمد نصیری ۳ - محمد مهدی دشتی
 موفقی و صفحه آرایی : ۱ - محمد مهدی دشتی ۲ - حسین دشتی



انتشارات نصایح

شناسنامه اثر

عنوان: ترجمه نهج البلاغه

مترجم: استاد محمد دشتی

ناشر: نصایح

قطع و صفحه: ۷۵۴ صفحه - وزیری

نوبت و تاریخ چاپ: اول - تابستان ۱۳۸۶

شمارگان: ۵۰۰۰ نسخه

چاپ: بهمن

شابک: ۷-۰۱۲-۵۳۲-۹۶۴

قیمت: ۴۵۰۰۰ ریال

مرکز پخش

قم - خیابان آیت الله مرعشی نجفی (ارم) - پاساژ قدس - پلاک ۴۷ و ۴۸

تلفن ۷۷۴۴۴۳۹ - ۷۸۳۰۶۶۰ - تلفکس ۷۷۴۶۲۹۱

امتیاز این اثر متعلق به موسسه تحقیقاتی امیرالمومنین (ع) بوده که

طبق قرارداد شماره ۱۸ برای یک نوبت چاپ به انتشارات نصایح واگذار گردیده است



بسم الله الرحمن الرحيم

« به نام آن که علی علیه السلام را به جهانیان عطا فرمود »

از سال ۴۰۰ هجری که سید رضی رحمته الله علیه با فکری نورانی و با اهدافی والا، به جمع آوری برخی از آثار علمی حضرت امیر المؤمنین علی علیه السلام همت گماشت و نهج البلاغه را تدوین کرد که عطر وجودی آن جان و جهان را شاداب نمود، تا کنون، ترجمه های گوناگونی به زبان فارسی تحقق پذیرفته و هریک از مترجمان با اهداف و انگیزه های متفاوتی به اقیانوس همیشه موج علوم علوی نگریسته اند.

• اول - انگیزه های ترجمه

با شناسایی و جمع آوری ۳۰ ترجمه کامل از نهج البلاغه، از قرن پنجم (به تصحیح عزیز الله جویی) تا روزگار نورانی انقلاب اسلامی ایران، و بررسی اهداف و شیوه ها و قابلیت های نهفته در آن و با توجه به ضرورت مطرح کردن مفاهیم نهج البلاغه از نظر کاربردی در مجامع فرهنگی، به این نتیجه رسیدیم که هنوز هم به ترجمه های دیگری نیاز است؛ زیرا:

یکی با جاذبه های ادبی قلم زده؛

و دیگری در مرز و حدود الفاظ و عبارات مانده؛

برخی با شیوه های ترجمه آزاد، دچار تندروی هایی شدند؛

و برخی دیگر تفسیر و ترجمه را به هم آمیخته اند؛

بعضی در ترجمه تحت اللفظی موفق، اما در پیام رسانی کوتاهی کرده اند؛

و بعضی دیگر در پیام رسانی موفق، اما از حدود الفاظ و عبارات فاصله گرفته اند؛

و مخاطب ترجمه ها نیز از نظر کاربردی متفاوتند؛

برخی از ترجمه ها به قشر خاصی از جامعه تعلق دارد (تها محققان و ادیبان و اهل نظر می توانند از آن بهرمنند گردند)؛ و

برخی دیگر به گونه ای سامان یافته اند که برای نسل معاصر قابل استفاده نیستند و کاربرد عمومی ندارند.

با توجه به واقعیت های یاد شده، و با درک نیازهای نسل معاصر در کلاس های گوناگون علوم انسانی و معارف

و نهج البلاغه، بر آن شدیم تا ترجمه ای گویا و متناسب با اهداف کاربردی از نهج البلاغه تحقق پذیرد که:

الف - قابل فهم و درک برای عموم افراد جامعه باشد؛

ب - به گروه خاصی از جامعه تعلق نداشته باشد؛

ج - اصل پیام رسانی دقیقاً رعایت گردد؛

د - از هرگونه رمز و اشاره و کنایه و کلی گویی اجتناب شود؛

ه - مخاطب های امام علیه السلام آشکارا معرفی گردند؛

و - توضیحات ضروری در متن یا پاورقی آورده شود؛

ز - پیام ضرب المثل ها کشف، و به نسل معاصر شناسانده شود؛

ح - مفاهیم نهج البلاغه در قالب هزاران عنوان زیبا و گویا ارائه شود.

تا همه اقشار جامعه بتوانند از آن بهرمنند گردند.

با چنین آرزوها و اهداف ارزشمندی در آستانه نهج البلاغه زانو زدیم و از نور ولایت علوی مدد گرفتیم؛ که

همه از برکات کلاس‌های آموزشی و عنایات حضرت مولی‌الموحدین امیرالمؤمنین علیه السلام است. آری:
به ذره‌گر نظر لطف بو تراب کند به آسمان رود و کار آفتاب کند

• دوم - نگاهی به ترجمه‌ها

برای شناخت صحیح ترجمه‌ها و توان کاربردی آن، باید از سطوح مختلف و گوناگون مفاهیم نهج‌البلاغه آگاهی داشت؛ باید بدانیم که: ژرفای اقیانوس مواج علوم علوی چگونه است؟ و معارف بلند و وحی گونه نهج‌البلاغه دارای چه ویژگی‌ها و تقسیماتی است؟ آنگاه به سراغ ترجمه‌ها برویم، و توان کاربردی آنها را مورد ارزیابی قرار دهیم. معارف عمیق و ارزشمند نهج‌البلاغه را می‌توان در سطوح مختلف و عمومی، تخصصی و فوق تخصصی به ارزیابی گذاشت.

الف - مفاهیم عمومی

مفاهیمی مانند مباحث تاریخی، اخلاق فردی، خودسازی، اخلاق عمومی، تذکرات عمومی، گفتگوهای عادی با مردم، با فرزندان و با کارگزاران حکومتی مفاهیمی عمومی‌اند.
نسبت به این دسته از معارف نهج‌البلاغه، مشکل خاصی وجود ندارد و هرگونه ترجمه‌ای مفید است؛ ترجمه آزاد یا مقید به متن، یا ترجمه‌ای ادبی و... و با الفاظ و عباراتی قدیمی یا نوین.

ب - مفاهیم و معارف تخصصی

برخی دیگر از مباحث نهج‌البلاغه، فنی و تخصصی است و به علوم و فنون و رشته‌های تخصصی بسیاری از معارف و علوم انسانی و غیر انسانی تعلق دارد. از این رو زبان خاص خودش را می‌طلبد، و الفاظ و عبارات و شیوه‌های تحقیق مربوط به همان رشته‌ها را لازم دارد، مانند:

- مباحث کلامی، فلسفی، اعتقادی
- مباحث اقتصادی
- مباحث سیاسی و مدیریتی
- مباحث نظامی، جنگ و صلح، آموزش نظامی
- مباحث بهداشتی، طب و درمان
- مباحث روانشناسی، روانکاوی، روانشناسی بالینی (درمانی)
- مباحث جامعه‌شناسی

و دیگر مباحث ارزشمندی که به ده‌ها رشته علمی مصطلح امروز ارتباط پیدا می‌کند. طبیعی است که تنها با ترجمه الفاظ و عبارات نهج‌البلاغه نمی‌توان مفاهیم این دسته از مباحث تخصصی را به خوانندگان منتقل کرد. باید صاحب نظران هر یک از رشته‌های یادشده از دیدگاه تخصصی خویش به ارزیابی و کنکاش بپردازند تا حق مطلب اداء شده و ترجمه و تفسیر صحیحی تحقق پذیرد.

با توجه به این واقعیت است که می‌گوییم: برای نهج‌البلاغه، ترجمه‌ها و تفاسیری گوناگون ضرورت دارد تا مفاهیم گرانسنگ آن در تمام ابعاد، کشف و شناسایی گردد. زیرا پژوهشگری که تخصص او در رشته اقتصاد است و مباحث اقتصادی نهج‌البلاغه را خوب می‌فهمد و با دیگر دیدگاه‌های اقتصادی جهان معاصر تطبیق می‌دهد، قطعاً در مباحث روانشناسی نهج‌البلاغه ناتوان است و نمی‌تواند مفاهیم عمیق روانکاوی و روان



درمانی این کتاب را کشف و شناسایی و در قالب عبارات زیبایی ارائه دهد.

از این رو، شروح و ترجمه هایی که هم اکنون در جهان اسلام موجود است این مشکل را دارند که در تمام ابعاد نهفته در نهج البلاغه، کار آیی ندارند، زیرا هر کدام برأساس شناخت و توانمندی خویش قلم زده اند.

باید علوم و فنون نهفته شده در نهج البلاغه کشف و شناسایی گردد، سپس متخصصان هر یک از رشته ها، جذب و سازماندهی شوند و در یک حرکت پژوهشی دسته جمعی حساب شده، ترجمه نهج البلاغه با جامعیت بایسته ای سامان پذیرد که:

فقیه جامع الشرائطی، مباحث فقهی نهج البلاغه را عمیقاً کشف و شناسایی کند و روانشناسی، مباحث روانشناسی و روانکاوی نهج البلاغه را استخراج نماید و اقتصاد دانی، مباحث اقتصادی نهج البلاغه را در قالب های زیبایی طرح کند و هر متخصص صاحب نظری در یک هماهنگی لازم با دیگر متخصصان، نکته ها و ظرائف نهفته در رشته اختصاصی خویش را بخوبی بشناسد و هنرمندانه بشناساند.

آنگاه می توان با خاطری آسوده بگوییم: کار ترجمه و تفسیر نهج البلاغه پایان یافت.

۵- مباحث فوق تخصصی

دسته ای دیگر از مباحث نهج البلاغه فوق تخصصی است و تنها با داشتن تخصص های مصطلح و معمولی در رشته های علمی، نمی توان در ژرفای مفاهیم آن شنا کرد بلکه ابزار و علوم و فنون خاص خودش را می طلبد تا بدرستی شرح و تفسیر گردند.

در این قسمت نیز ترجمه ها و برخی از شروح موجود نهج البلاغه نمی توانند به همه نیازهای پژوهشگران پاسخ مثبت دهند، مانند:

الف- شناخت تشابهات نهج البلاغه؛

ب- شناخت مباحث عمیق فقهی و حل تضادهای ظاهری؛

ج- شناخت ضرب المثلها و استخراج پیامهای اصلی آن؛

د- روش رفع تعارض ظاهری بین حدیث و قرآن؛

ه- رفع تعارض ظاهری نهج البلاغه با مبانی اعتقادی.

با کمال تأسف باید اعتراف کنیم که تمام ترجمه های موجود و اکثر شروح نهج البلاغه، نسبت به این قسمت از مباحث فنی آسان گذشته اند. نه تنها پیام اصلی ضرب المثل ها را نیاوردند، بلکه تنها با ترجمه ظاهری عبارات، مشکلاتی نیز به وجود آورده اند. عام و خاص، مطلق و مقید، درست ترجمه نشده و اهداف آموزشی امام علیه السلام ناشناخته مانده، و معلوم نشد که چرا:

یک جا دنیا را نکوهش کرده و در جای دیگر، آن را می ستایند؟ در خطبه ای تعقیب فراریان مطرح است و در نامه ای دیگر ترک تعقیب؟ یک جا دستور ریشه کن شدن مهاجمان و در چند خطبه دیگر دستور مدارا کردن با زخمی ها و فراریان مطرح است؟ در خطبه ای حکومت را نکوهش و در خطبه ای دیگر، ستایش می کند؟ نسبت به بانوان مطالبی به ظاهر متضاد وجود دارد؟ دنیاگرایی و ترک دنیا به هم آمیخته شده؟ دخالت در مسائل سیاسی را با انزواگرایی در کنار هم قرار داده است؟ کار و تولید، یا ترک مال دنیا در کنار هم قرار داده شده؟ در نتیجه، خوانندگان ترجمه های موجود، دچار نوعی سرگردانی و اضطراب می شوند که سرانجام اهداف

آموزشی امام علی علیه السلام کدام است؟ و کدام یک را باید باور داشت؟ این دسته از مباحث فوق تخصصی باید با روش‌های دقیق اجتهاد، و اصول صحیح استنباط، هماهنگ با مبانی اعتقادی شیعه و در چهارچوب علم تعادل و تراجیح، که حضرت امیر المؤمنین علیه السلام و دیگر معصومین علیهم السلام به ما آموخته‌اند بررسی شود، تا نتایج مطلوب به دست آید که خود فرمودند و به ما آموختند:

● تضاد و تعارض در آیات قرآن وجود ندارد.

● تضاد و تعارض بین احادیث و قرآن وجود ندارد.

● تضاد و تعارض بین احادیث معصومین علیهم السلام وجود ندارد.

و در خطبه ۱۸۹ نهج البلاغه تذکر دادند که این‌گونه پژوهش‌ها از عهده هر کسی برنیاید:

إِنْ أَمَرْنَا صَغْبَ مُسْتَضْعَبٍ، لَا يَحْمِلُهُ إِلَّا عَبْدٌ مُؤْمِنٌ افْتَحَنَ اللَّهُ قَلْبَهُ لِلْإِيمَانِ وَلَا يَعْجِي حَدِيثُنَا إِلَّا صُدُورُ أَمِيَّةٍ وَ أَخْلَامُ رَزِيَّةٍ

شناخت مسایل ما، کاری است بس دشوار، که جز بنده مؤمنی که خداوند قلبش را با ایمان آزموده آن را نپذیرد، و احادیث ما را جز سینه‌های امانتدار و عقل‌های سالم نمی‌توانند نگاهبان باشند.

این دسته از مباحث را باید با فراگیری علوم مقدماتی حوزه‌های علمیه و آگاهی از اصول استنباط و شیوه‌های اجتهاد، به ارزیابی گذاشت و در ترجمه، حاصل تحقیقات عمیق و گسترده را گنجاند، تا خواننده ترجمه نهج البلاغه به آسانی پیام امام علیه السلام را دریافت کند.

● سوم - آرزوها

از آغاز تحصیلات حوزوی (سال‌های ۴۳-۵۰) که ترجمه‌های موجود را مطالعه می‌کردم و کاستی‌های مفهومی را می‌یافتم، نگران و در فکر چاره اندیشی بودم که یکی از نوشته‌های جرج جرداق مسیحی، (استاد ادبیات عرب در لبنان) را خواندم که اعتراف کرده بود: «جاذبه‌های کلمات امام علی علیه السلام شوری در من ایجاد کرد که ۲۰۰ بار نهج البلاغه را مطالعه کردم».

چنان بر خود لرزیدم و به تعصب و غرور اعتقادی من ضربه وارد شد که تا مدتی حالت عادی نداشتم. بر خود نفرین کردم که چرا یک مسیحی، ۲۰۰ بار نهج البلاغه را می‌خواند اما من که خود را از شیعیان امام علی علیه السلام می‌شمارم و ادعای محبت و ولایت او را دارم به راستی چندبار نهج البلاغه را خوانده‌ام؟ و با مفاهیم ارزشمند آن به چه میزان آشنایی دارم؟ ما که در خانواده شیعه، از پدر و مادری شیعه، و از خاندان شیعه و در کشور شیعیان قرار داریم، چرا باید با نهج البلاغه بیگانه باشیم؟ از روزی که در جلسات نویسندگی شهید مفتاح (که روزهای جمعه در منزل ایشان در کوچه ممتاز قم برگزار می‌شد) شرکت کردم، و موضوع انتخابی من «حکومت اسلامی» شد و شهید مفتاح فرمود: (یکی از منابع غنی که نسبت به حکومت اسلامی مباحث ارزشمند و گرانسنگی دارد، نهج البلاغه است. این کتاب را مطالعه کنید و مباحث مربوط به حکومت را استخراج و سازماندهی نمایید.) ورود من به آستانه نهج البلاغه با رهنمودهای آن استاد والا مقام که پس از انقلاب اسلامی به درجه شهادت ممتاز شد، شکل گرفت.

به سراخ نهج البلاغه رفتم، اما فهرست جامعی نداشت؛ معجم المفهرس کاملی نداشت؛ و در ابعاد گوناگون این کتاب از نظر پژوهشی کار نشده بود. قدم اول را با طرح تدوین (معجم المفهرس نهج البلاغه) آغاز کردیم و آرزوهای ما نسبت به جهانی و همگانی شدن نهج البلاغه، تا هم اکنون با تحقیق و تدوین و انتشار بیش از ۷۰ اثر تحقیقاتی تداوم یافت. آنگاه آرزوها و ایده‌آل‌های ما نسبت به ترجمه نهج البلاغه، که حاصل تلاش ۵ سال



کار مداوم و تجربیات کلاس‌های آموزشی از رمضان تا رمضان است^(۱) با ویژگی‌های زیر سامان یافت.

۱. عنوان دادن به مطالب

برای استفادهٔ عموم مراجعه‌کنندگان به سخنان علوی، سعی کردیم تا مفاهیم و مباحث نهج‌البلاغه را در قالب ۲۷۳۰ عنوان کلی و زیبا تقدیم داریم؛ زیرا عنوان زدن صحیح مطالب برای عموم افراد میسر نیست؛ و برخی در تطبیق مفاهیم کلی با مباحث نهج‌البلاغه دچار مشکل می‌شوند.

عرضهٔ مباحث نهج‌البلاغه در قالب عناوینی زیبا و گویا، مراجعه‌کنندگان را در یافتن مطالب دلخواه یاری می‌دهد و کار مطالعه و استخراج مفاهیم ارزشمند نهفته در خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌ها را آسان می‌سازد.^(۲)

۲. نامگذاری خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌ها

یکی دیگر از ویژگی‌های این ترجمه، نامگذاری خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌هاست. با این روش در یک نگاه کلی محورهای اصلی مباحث نهج‌البلاغه به خوبی شناسانده می‌شود و مطالعه‌کنندگان را در یافتن موضوعات انتخابی در نهج‌البلاغه کمک می‌کند.

موضوعاتی که در نامگذاری کلی خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌ها مطرح شده‌اند دارای حدود ۱۵۰۰ عنوان در ۷۴ رشته تخصصی است، که در آن سمت‌گیری و اهداف کلی مطالب نهج‌البلاغه مشخص شده است.

۳. اشاراتی به علوم و فنون

هرگز نخواستیم تا نظریه‌های علمی را بر نهج‌البلاغه تحمیل، یا نهج‌البلاغه را توجیهی برای دیدگاه‌ها و نظریه‌های علمی مطرح جهان معاصر قرار دهیم.

هدف ما این بود که هر جا کاوش‌های علمی، و مرزهای اندیشهٔ بشری توانسته پرده‌ای از روی واقعیتی بردارد و به افق همیشه نورانی نهج‌البلاغه نزدیک شود، آن نمونه‌ها را در پاورقی ترجمه آورده‌ایم؛ مانند نمونه‌هایی که امروز در جهان علم با ابزارها و روش‌های پیشرفته شناسایی گردیده و حال آن که در ۱۴ قرن قبل در کلمات نورانی امیر بیان، حضرت علی علیه السلام آمده است.

به نمونه‌هایی توجه فرمایید: امام علیه السلام در خطبه‌های ۱۳ و ۱۴ در نکوهش مردم بصره، عوامل زیست محیطی را در فریب خوردگی مردم مطرح فرمود که امروز در رشتهٔ اکولوژی (ECOLOGIE) به این گونه از واقعیت‌ها دست یافته‌اند. یا در روانشناسی و روانکاوی و انسان‌شناسی و تربیت کودک، دستوراتی دارند که امروزه در جهان معاصر در رشته‌های تخصصی علوم به اثبات رسیده است.

۴. ویژگی عمومی بودن ترجمه

هدف مهم ما در این ترجمه، رعایت اصل سادگی، و عمومی بودن آن بود که همهٔ اقشار و سطوح متفاوت فکری موجود در جامعه، بدون مراجعه به کتب تفسیری و لغت و تاریخ، بتوانند از آن استفاده کنند.

۵. رعایت اصل «پیام رسانی» در ضرب المثل‌ها

در فرهنگ همهٔ ملت‌ها، ضرب المثل‌هایی وجود دارد و در ضرب المثل‌ها، پیام‌ها و اهدافی نهفته است. اگر در ترجمه‌ها «اصل پیام رسانی» رعایت نشود، ضرب المثل‌های اقوام و ملت برای یکدیگر قابل فهم نخواهد بود، و چون در ترجمه‌های موجود نهج‌البلاغه، غالباً اصل پیام رسانی رعایت نشده، و با ترجمه

۱. از رمضان المبارک سال ۷۱ تا رمضان سال ۱۳۷۶

۲. برای اطلاع بیشتر به کتاب «فرهنگ موضوعات کلی نهج‌البلاغه» یا «فرهنگ معارف نهج‌البلاغه» نوشتهٔ مؤلف مراجعه شود.

ظاهری عبارات، اهداف واقعی گوینده قابل دسترسی نیست، خواننده فارسی زبان حق دارد پرسد:

- «من گفتار نیستم» یعنی چه؟ و گفتار چیست؟ (وَاللّٰهُ لَا أَكُوْنُ كَالضَّمْعِ، خطبه ۵)
- «چون بچه شتر دنبال شتر بودم» چه مفهومی دارد؟ (كَاتَّبَاعِ الْفَصِيلِ أَتْرَأُمُ، خطبه ۱۹۲)
- «زن عقرب است» یعنی چه؟ چرا باید به زنان اهانت شود؟ (الْمَرْءَةُ عَقْرَبٌ) (۱)

اگر بدانند که این ضرب المثل‌ها برای رساندن مفهوم خاصی در ملت‌ها پدید آمدند، و پیام خاصی را در شرائط حاکم بر همان ملت و همان فرهنگ به همراه دارند و اگر در ترجمه ضرب المثل‌ها، اصل پیام‌رسانی رعایت گردد، بسیاری از اعتراضات مطرح نخواهد شد.

پس از تحقیق و بررسی در ضرب المثل‌های نهج البلاغه، و شناخت کاربردی آن در روزگاران گذشته به این نتیجه می‌رسیم که امام علیه السلام در خطبه ۵ می‌خواهد بفرماید که:

«من از مسایل سیاسی کشور غافل نیستم»

و در خطبه ۱۹۲ این مفهوم را می‌خواهد منتقل کند که:

«من چونان فرزندی که از مادر جدا نمی‌شود، همواره با پیامبر بودم»

و حکمت ۶۱، یک ضرب المثل است و این پیام را دارد که:

«نیش زن برای شوهرش شیرین است!»

۶ - تفسیر صحیح متشابهات

واژه‌های دنیا، حکومت، لذت، عشق، مال و برخی دیگر از کلمات و عبارات، در جاهای گوناگون، متفاوت و در ظاهر متضاد، وصف و مطرح شده‌اند:

در یک جا عام و فراگیر و در جایی خاص و محدود است.

اگر دنیا در برخی از خطبه‌ها نکوهش شد، دنیای عام و دنیای خارج و نظام هستی نیست، بلکه علل و عواملی مطرح است، زیرا در موارد دیگر دنیا را می‌ستاید.

اگر یک جا حکومت را نکوهش می‌کند، در جای دیگری آن را یک ضرورت می‌داند؛

اگر یک جا نسبت به محبت دنیا هشدار می‌دهد، در جای دیگری محبت دنیا را امری طبیعی می‌داند، پس ستایش یا نکوهش علل و عوامل دارد و ده‌ها و صدها نمونه که محتاج به پژوهش‌های عمیق و بایسته‌ای می‌باشد.

در این گونه از موارد نباید به ترجمه ظاهری عبارات رضایت داد، زیرا برای خوانندگان، هدایتگر نخواهد بود. گاهی باید تفسیر و ترجمه را به هم آمیخت، تا اهداف اصلی و مبانی اعتقادی امام علیه السلام، روشن و بدون ابهام در دسترس عموم قرار گیرد.

در ترجمه‌های موجود، «النِّسَاءُ نَوَاقِصُ الْعُقُولِ»، را همه چنین ترجمه کرده‌اند: «عقل زنان ناقص است.» و «الْمَرْءَةُ شَرُّ كُلِّهَا»، را همه ترجمه کرده‌اند که: «زن همه‌اش شر است.»

در صورتی که در قرآن کریم و نهج البلاغه، نظام هستی، نظام احسن معرفی شده، و امام علیه السلام خود عدل الهی را به جهانیان شناسانده است و می‌دانیم که خدا شر نیافریده، و پدیده‌های پروردگاری شر نیستند.

پس قرآن و سنت مسلمّه و فلسفه و کلام و مبانی اعتقادی با ظاهر عبارات یاد شده در تضاد است، و در

ترجمه‌های ظاهری الفاظ و عبارات نیز، تضادها برطرف نمی‌گردد، که همواره اعتراض‌های خوانندگان را به همراه خواهد داشت.

اگر پس از بررسی‌های لازم به این نتیجه برسیم که: امام در خطبه ۸۰ در مقام بیان تفاوت‌های موجود میان زنان و مردان است، و «نواقص» در اینجا به معنای «تفاوت» است. و در حکمت ۲۳۸، واژه شر را به معنای بد و بدی‌ها استعمال نکرده، بلکه خواسته بفهماند که، ازدواج و تشکیل زندگی مسؤولیت‌ها و مشکلاتی دارد، همان ضرب‌المثل فارسی که می‌گویند: «زن و بچه درد سرند و بی دردسر هم نمی‌توان زندگی کرد». آنگاه برداشت‌های منفی و اعتراض‌های بیجا مطرح نخواهد شد.^(۱)

۷- آوردن نکات تاریخی

در پاورقی این نسخه، تاریخ نهج البلاغه آمده است که دارنده این نسخه را از مراجعه به کتب تاریخی بی‌نیاز می‌سازد.

۸- آوردن اسامی اشخاص و اماکن

نکات تاریخی، و اسامی اشخاص و اماکن را بدان جهت آوردیم تا خوانندگان با داشتن همین ترجمه از مراجعه به دیگر کتاب‌های تاریخی بی‌نیاز باشند.

۹- آوردن شأن نزول خطبه‌ها

با تلاش فراوان، آن مقدار از حوادث و تحولات و زمینه‌هایی را که در پدید آمدن خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌ها نقش داشتند، به عنوان «شأن نزول» در آغاز خطبه‌ها آوردیم تا خوانندگان با حال و هوای صدور مطالب نهج البلاغه آشنا شوند، و بدانند که نهج البلاغه «کجایی» است؟! زیرا توجه به شأن نزول نهج البلاغه تأثیر تعیین‌کننده‌ای در فهم مطالب و مفاهیم آن خواهد داشت.

۱۰- فهرست موضوعی

یکی دیگر از آرزوهای ارزشمند، تهیه و تدوین «فهرست موضوعی نهج البلاغه» بود که همواره ذهن ما را به خود مشغول می‌داشت؛ زیرا ترجمه‌های موجود بدون فهرست موضوعی منتشر شده بودند. استخراج عناوین کلی و جزئی و سازماندهی عناوین، و تطبیق علوم و فنون با مفاهیم نهج البلاغه، و خلق و ابداع فهرست‌های زیبا و قالب‌های گویا برای شناخت مباحث آن، سالیان طولانی ما و جمعی از پژوهشگران مؤسسه را به تلاش واداشت؛ ابتدا کتاب «فرهنگ موضوعات کلی نهج البلاغه» را با حدود چهار هزار عنوان در ۷۴ رشته تخصصی تدوین و منتشر ساختیم.

سپس در مدت ۷ سال «فرهنگ معارف نهج البلاغه» را با همکاری جمعی از محققان مؤسسه، در پانزده هزار عنوان کلی و جزئی فراهم آوردیم و در یک اقدام گسترده و فراگیر در تدوین «دائرة المعارف بزرگ نهج البلاغه» کار استخراج فهرست‌ها و قالب‌های مفهومی را به صد هزار عنوان رساندیم، که در فهرست موضوعی این ترجمه، تنها ۱۸ هزار عنوان جزئی و کلی آمده است.

۱۱- آوردن توضیحات ضروری در متن و پاورقی

چون هدف ما در این ترجمه، بهره‌برداری عموم اقشار جامعه بود، که در سفر و حضر بتوانند از نهج البلاغه استفاده کنند، و در همه‌جا منابع تحقیق و کتب تاریخی یافت نمی‌شود و همه‌جا نمی‌توان از شروح گوناگون

۱. برای اطلاع بیشتر به کتاب «اطلاعات مقدماتی نهج البلاغه» و «کلیدهای شناسایی نهج البلاغه» مراجعه شود.

نهج البلاغه استفاده کرد بر آن شدیم تا توضیحات ضروری نسبت به مفاهیم، رویدادها، تحولات سیاسی، تاریخی را در متن یا در پاورقی بیاوریم که عموم اقشار جامعه بتوانند از مباحث ارزشمند آن استفاده کنند.

۱۲. حل تضادهای ظاهری

یکی دیگر از ویژگی‌های مهم این ترجمه، حل تضادهای ظاهری است که در نهج البلاغه بحثی مطرح شده است که با ظاهر احکام اسلامی یا قرآن کریم تضاد دارد، به گونه‌ای ترجمه کرده‌ایم که تضادها برطرف گردند که به مباحث فنی و روش اجتهاد شیعه ارتباط دارد، زیرا ما معتقدیم امام معصوم علیه السلام با قرآن و دیگر روایات معصومین علیهم السلام تضادی ندارد.

۱۳. آوردن اختلاف نسخه‌ها (در متن عربی)

متن عربی نهج البلاغه با ۱۵ نسخه قدیمی از اواسط قرن چهارم (۱۵۰ سال پس از وفات سید رضی) تا کنون، مقابله و تصحیح شد، و اختلافات مهم و عبارات گوناگونی که در معانی جملات تأثیر داشت در داخل علامت () آورده شد تا محققان و شارحان در مراجعه به این نسخه بتوانند جنبه‌های گوناگون یک واژه یا یک جمله را دریابند.

۱۴. شماره گذاری متن عربی

در سال‌های (۱۳۵۳ - ۱۳۵۴) که به فکر تدوین «معجم المفهرس نهج البلاغه» افتادیم اولین مسئله‌ای که در راستای کار ما قرار داشت این بود که متن نهج البلاغه یک خط در میان شماره گذاری شود و همه آدرس‌ها بر اساس شماره‌های متن سازماندهی گردد تا یافتن مطالب دلخواه در خطبه‌ها و نامه‌ها و حکمت‌های طولانی به آسانی میسر باشد و مراجعه کننده ناچار نباشد برای یافتن یک واژه، یک یا چند صفحه را جستجو کند.

و چون پس از انتشار «معجم المفهرس» در ایران و دیگر کشورهای اسلامی، شماره‌های ثبت شده، در صدها هزار نسخه موجود است، در این ترجمه نیز همان شماره‌ها همراه متن عربی ثبت شد تا برای عموم محققان اسلامی قابل استفاده باشد.

تذکر: به علت صفحه بندی جدید، بعضی از آدرس‌ها تغییر کرده است. پس اگر موضوع مورد نظر خود را در خط آدرس داده شده، پیدا نکردید، آنرا در یک خط قبل یا یک خط بعد، بیابید.

۱۵. آوردن موضوعات کلی خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌ها

گرچه در کتاب (فرهنگ موضوعات کلی نهج البلاغه) موضوعات عام و کلی خطبه‌ها و نامه‌ها و حکمت‌های نهج البلاغه را مشروحاً آورده‌ایم اما در این نسخه، در متن عربی، زیر شماره‌های خطبه‌ها و نامه‌ها و حکمت‌ها، عناوین کلی و فهرست‌های عام هر یک را ثبت کرده‌ایم که گویای مفاهیم نهفته در آن می‌باشد و مراجعه کننده در اولین برخورد با واژه (سیاسی، اجتماعی، اخلاقی) همراه خطبه یا نامه یا حکمت، سمت‌گیری آن را درک می‌کند و می‌فهمد که این خطبه اخلاقی یا آن نامه سیاسی است که در پیام رسانی و ارزیابی آغازین مباحث نهج البلاغه، نقش بسزائی دارد، این ویژگی در هیچ‌کدام از نسخه‌های موجود پیش از این وجود نمی‌خورد.

۱۶. ترجمه توضیحات سید رضی علیه السلام با عنوان (هم‌گویی)

در برخی از ترجمه‌های نهج البلاغه و شرح و تفسیر آن، توضیحات ارزشمند سید رضی ترجمه نشده است و برخی از آوردن آن نیز صرف نظر کرده‌اند در صورتی که توضیحات سید رضی از نظر لغوی و ادبی آثار بسیار تعیین کننده‌ای در فهم مطالب نهج البلاغه دارد. در این نسخه، تمامی توضیحات سید رضی با ترجمه آن، هر کدام در جایگاه خاص خودش بگونه‌ای زیبا آورده شد.

۱۷- مشخص کردن مرجع ضمائر

در این ترجمه، تلاش کرده‌ایم تا مرجع ضمائر (هو، هم، انهم، آنها) را دقیقاً مشخص کرده و در ترجمه بیاوریم که قابل استفاده عموم طبقات جامعه باشد و مطالعه کننده این نسخه، جایگاه اصلی ضمائر را بشناسد.

۱۸- مشخص کردن مخاطب‌های امام (ع) در نهج البلاغه

یکی دیگر از ویژگی‌های این ترجمه که برای عموم مراجعه کنندگان قابل استفاده می‌باشد و کاربرد عمومی دارد، مشخص کردن مخاطب‌های امام (ع) در نهج البلاغه است که امام علی (ع) با چه کسی یا افرادی سخن می‌گوید؟ شناخت مخاطب‌های امام (ع)، ما را در ارزیابی مفاهیم نهج البلاغه کمک می‌کند.

۱۹- تفسیر صحیح عام، خاص، مطلق و مقید

یکی از مشکلات پژوهشی و نظری عموم افراد جامعه ما، مشکل حل متشابهات، و بررسی تطبیقی عام و خاص و مطلق و مقید در احادیث و روایات اسلامی است.

و چون همه مترجمان نهج البلاغه شیوه ترجمه تحت اللفظی را برگزیدند، مراجعه کنندگان به ترجمه‌ها دچار نوعی سرگردانی در فهم نهج البلاغه می‌شوند که در یک خطبه، دنیا نکوهش و در خطبه دیگری ستایش شده است چرا؟ و می‌پرسند آیا این اختلاف و تضاد را می‌شود حل کرد؟ اگر مترجمان در مباحث عام و خاص و مطلق و مقید، رعایت مفاهیم را می‌کردند و عام تخصیص زده را به گونه‌ای مطلق و فراگیر ترجمه نمی‌کردند و مطلق را با قید آن می‌آوردند، این همه حیرت و سرگردانی وجود نداشت. ما سعی کرده‌ایم این اصل را رعایت کنیم. اگر درجانی دنیا نکوهش می‌شود با بررسی‌های مداوم علت آن را آورده‌ایم که دنیای (حرام) یا (شبهه ناک) است، و اگر در جای دیگر دنیا ستایش می‌شود توضیح داده‌ایم که دنیای (حلال) است.

۲۰- تبیین صحیح اهداف امام (ع) در طرح ارزش‌ها

بسیاری از مترجمان شیوه ترجمه تحت اللفظی را برگزیدند و معتقدند که:

(ما باید تعهد خود را در ترجمه پاسدار باشیم.)

البته این خود مکتب و راه و روشی است محترم و ارزشمند، اما از نظر کاربردی و پیام رسانی در برخی از موارد، مشکلات فراوانی را به همراه دارد. با دگرگونی فرهنگ‌ها و تمدن‌ها، و دگرگونی واژه‌ها در پیام رسانی‌ها، نسل امروز معانی و مفاهیم نهفته در برخی از عبارات قرآن و احادیث را نمی‌تواند درک کنند، در صورتی که ما به امام علی (ع) تعهد داده‌ایم تا پیام او را به نسل امروز برسانیم و در این پیام رسانی باید از انواع سبک‌ها و شیوه‌ها استفاده کنیم و گاهی نیز ناچاریم مقید به ظاهر الفاظ و عبارات نباشیم.

پس برای تبیین صحیح اهداف امام (ع) در طرح ارزش‌ها، ناچاریم از شیوه ترجمه (تحت اللفظی) اندکی فاصله گرفته و با تفسیر و ارزیابی صحیح عبارات و کلمات، پیام حضرت مولی (ع) را به نسل امروز برسانیم.

۲۱- آوردن آدرس آیات قرآن

اینکه گفته‌اند: «نهج البلاغه فوق کلام خلق است»

حرفی است ارزشمند و دوست داشتنی، اما در دنباله آن قضاوت فرمودند که: «دون کلام خالق است» این سخن را نشاید که پذیرفت. زیرا نهج البلاغه در تفسیر و تحلیل کلام خداوندی است، نور است و در امتداد نور الهی می‌درخشد، دون، بستی، پائینی، و هر واژه دیگری که سمت و سوی نزول و فرود و سقوط داشته باشد نسبت به نهج البلاغه مردود و مطرود است، بلکه باید گفت:

«نهج البلاغه فوق کلام خلق و در پرتو کلام خالق است.»

زیرا حدیث، تفسیر آیات الهی است، واسطه فیض است، در همان اوج و والاتی وحی الهی جای دارد، از

ین رو آدرس تمام آیات قرآن نهفته در کلام حضرت مولی (علیه السلام) را در پاورقی متن عربی آورده‌ایم تا اگر کسی خواست به قرآن مراجعه کند میسر باشد.

۲۲- آوردن برخی از اشعار ضروری

این هدف بسیار ارزشمند هنری، آموزشی را در طول ۱۲ سال، لباس عمل پوشانده و ۱۵۰ دیوان شعر شاعران فارسی زبان را بر سر سفره نورانی نهج البلاغه نشانیدیم که کتاب (فرهنگ شعر شاعران در نهج البلاغه) در دو جلد انتشار یافته است تا اساتید مجرب در تدریس مفاهیم حدیث، از جاذبه هنری اشعار استفاده کنند. در این ترجمه نیز هر جا که ضروری تشخیص داده‌ایم در پاورقی، برخی از اشعار زیبا و شیرین را آورده‌ایم.

۲۳- آوردن مدارک احادیث موجود در کتاب

با عنایات الهی و توجهات خاصه حضرت امیرالمؤمنین (علیه السلام) اسناد و مدارک خطبه‌ها و نامه‌ها و حکمت‌ها را در کتاب مستقلی با نام (اسناد و مدارک نهج البلاغه) که جلد یازدهم (مجموعه آشنائی با نهج البلاغه) می‌باشد مشروحاً آورده‌ایم، اما در این نسخه به مدارک و منابعی که جناب سید رضی (رحمه الله) آورده است اکتفا نموده‌ایم.

۲۴- آوردن آمار و ارقام ضروری

آمار و ارقام، ما را در ارزیابی و نتیجه‌گیری کمک می‌کنند، و در تحلیل تاریخ نقش بسزائی خواهند داشت. در این نسخه، هر جا که لازم بود، از آوردن ارقام و آمار خودداری نورزیده و با استفاده از منابع تاریخی، آمار ضروری را ثبت کرده‌ایم.

۲۵- بررسی تطبیقی مکاتب (در پاورقی)

در طول سال‌های ۱۳۵۳ تا کنون، که در مراکز گوناگون آموزشی، در دبیرستان‌ها و مراکز تربیت معلم، و دانشگاه‌ها، به تدریس نهج البلاغه و معارف اسلام اشتغال داشته و داریم، با این حقیقت روشن آشنا شدیم که در تمام محورهای خط فکری نسل جوان، نهج البلاغه رهنمودهای تعیین کننده دارد و در هجوم ایسم‌ها و لیست‌ها، بهترین پناهگاه است که قدرت دفاعی لازم به نسل ما می‌دهد تا ارزش‌های اسلامی خود را پاسدار باشند، و تمامی مکاتب وارداتی را بتوانند عالمانه نقد کنند. از این رو در پاورقی این نسخه سعی کرده‌ایم اشاراتی به مکاتب مصطلح روز، داشته باشیم تا خوانندگان این ترجمه رهنمودی در نقد و ارزیابی مکاتب و بررسی تطبیقی آن داشته باشند، و برای تحقیقات گسترده تری به کتب و منابع خاص خودش مراجعه کنند.

امیدواریم این ترجمه، با ویژگی‌های یاد شده، خشنودی حضرت مولی الموحّدین امیرالمؤمنین (علیه السلام) را به هر چند اندک - فراهم کرده باشد، که اهل و معدن و اصل کرامت است که با بزرگواری خویش، دست روسپاهان برخاک مانده را خواهد گرفت. ان شاء الله

مؤسسه فرهنگی تحقیقاتی امیرالمؤمنین (علیه السلام)

محمد دشتی

زمستان ۷۸

* مقدمه سید رضی رحمته الله علیه بر نهج البلاغه

ستایش خدا را سزااست که حمد را بهای نعمت‌ها و پناهگاه از بلاها، و وسیله رسیدن به نعمت‌ها و بهشت جاویدان، و موجب افزایش احسان و کرمش قرار داد. درود بر پیامبر رحمت، و پیشوای رهبران الهی و چراغ روشنی بخش امت، که ریشه های وجودش بزرگواری و درخت اصل و نسبش پربرگ و پرثمر بوده است. و درود بر اهل بیتش که چراغ‌های روشنی بخش تاریکی‌ها، و وسیله نجات امت‌ها، و نشانه های روشن دین و مرکز ثقل فضیلت و برتری می‌باشند. درود بر همه آنان باد؛ درودی که با فضل و بزرگواری آنها برابری کند؛ و پاداش اعمال آنها قرار گیرد؛ پاداشی که مناسب با پاکیزگی اصل و فرع ایشان است. درود بر آنان باد تا زمانی که سفیده صبح گریبان شب را می‌شکافد و ستارگان طلوع و غروب می‌کنند.

● چگونه پیدایش کتاب نهج البلاغه

در آغاز جوانی و طراوت زندگی، دست به تألیف کتابی در «خصائص و ویژگی های اسم الله ج» زدم که مشتمل بر خبرهای جالب و سخنان برجسته آنها بود.

انگیزه این عمل را در آغاز آن کتاب یادآور شدم و آن را آغاز سخن قرار داده‌ام.

پس از گرد آوردن خصائص امیرمؤمنان علیه السلام مشکلات و حوادث روزگار مرا از اتمام بقیه کتاب، باز داشت. من آن کتاب را مبوّب نموده و به فصل‌های مختلفی تقسیم کرده بودم در پایان آن، فصلی که متضمن سخنان جالب امام علیه السلام از سخنان کوتاه در مواعظ، حکم، امثال و آداب - «نه خطبه های طولانی و نه نامه های گسترده» - آورده شد. برخی از دوستان آن را جالب و شگفت انگیز، از جنبه های گوناگون دانستند، و از من خواستند کتابی تألیف کنم که سخنان برگزیده امیرمؤمنان علیه السلام در جمیع فنون و بخشهای مختلف، از خطبه ها، نامه ها، مواعظ و ادب در آن گرد آید؛ زیرا می‌دانستند این کتاب متضمن شگفتی‌های بلاغت و نمونه‌های ارزنده فصاحت و جواهر سخنان عرب و نکات درخشان از سخنان دینی و دنیوی خواهد بود که در هیچ کتابی جمع‌آوری نشده و در هیچ نوشته‌ای تمام جواب آن گرد آوری نگردیده است؛

زیرا امیرمؤمنان منشأ فصاحت و منبع بلاغت و پدیدآورنده آن است،

مکنونات بلاغت بوسیله او آشکار گردیده، و قوانین و اصول آن از او گرفته شده است؛

تمام خطباء و سخنرانان به او اقتداء نموده و همه واعظان بلیغ از سخن او استمداد جسته‌اند.

با این همه، او همیشه پیشرو است آنها دنباله رو، او مقدم است آنها مؤخر، زیرا سخن او کلامی است که آثار علم الهی، و بوی عطر سخن پیامبر را به همراه دارد.

از این رو خواسته دوستان را اجابت کردم و این کار را شروع کرده، در حالی که یقین داشتم سود و نفع معنوی آن بسیار است، و به زودی همه جا را تحت سیطره خود قرار خواهد داد و اجر آن ذخیره آخرت خواهد بود.

منظورم این بود که علاوه بر فضایل بی‌شمار دیگر، بزرگی قدر، و شخصیت امیرمؤمنان را از این نظر روشن سازم که: امام علی علیه السلام تنها فردی است که از میان تمام گذشتگانی که سخنی از آنها به جامانده، به آخرین مرحله فصاحت و بلاغت رسیده و گفتار او اقیانوسی است بیکرانه، که سخن هیچ بلیغی به پایه آن نخواهد رسید.

خواستم در افتخار کردن به امام علیه السلام به قول شاعر معروف «فرزدق» متمثل شوم (که در مورد افتخار به بدارن خود به شخصی به نام «جریر» خطاب می‌کند).

إِذَا جَمَعْتُنَا يَا جَرِيرُ السَّجَامِ

أَوَّلِيكَ أَبَانِي فَجَنِّي بِمِثْلِهِمْ

(ای جریر! اینها پدران و نیاکان منند اگر می‌توانی در آن هنگام که در مجمعی گرد آمدیم همانند آنها را برای خود برشمار.)

سخنان آن حضرت بر مدار سه اصل می‌چرخد:

اول - خطبه‌ها و اوامر

دوم - نامه‌ها و رسائل

سوم - کلمات حکمت آمیز و مواعظ

تصمیم گرفتیم ابتداء خطبه‌ها، پس از آن نامه‌ها، و سپس کلمات حکمت آمیز جالب آن حضرت را جمع کنیم. سپس به هر کدام از آنها بایی را اختصاص دادیم و صفحاتی ویژه آن گردانیدیم تا مقدمه‌ای باشد برای به دست آوردن آنچه که به آن دسترسی ندارم (و ممکن است) در آینده به آن برسیم. و هرگاه سخنی از آن حضرت در مورد بحث و مناظره، یا پاسخ سؤال، و یا منظور دیگری بود که به آن دست یافتیم ولی جزء هیچ یک از این سه بخش نبود، آن را در مناسب‌ترین و نزدیک‌ترین بخش قرار دادیم. اگر در میان آنچه برگزیده‌ام فصول غیر منظم و سخنان غیر مرتبی آمده، به خاطر آن است که من نکته‌ها و جملات درخشان آن حضرت را جمع می‌کنم و منظوم حفظ تمام پیوندها و ارتباطات کلامی نیست.

از شگفتی‌های سخن امام علیه السلام که او خود در این زمینه تنها است و شریک و همتایی در آنها ندارد، این است که: سخن آن حضرت را که درباره زهد و مواعظ است هرگاه کسی تأمل کند و خود را از این جهت بیگانه دارد که این سخن شخصی عظیم‌القدر و نافذالامر است که همه در برابر او سر فرود می‌آورند؛ شک و تردید نخواهد کرد که گوینده این سخن کسی است که جز در وادی زهد و پارسایی قدم نگذاشته و هیچ اشتغالی به جز عبادت نداشته است و یقین می‌کند که این سخن از کسی است که در گوشه خانه‌ای تنها و دور از اجتماع یا در یکی از غارها قرار گرفته که جز صدای خودش را نمی‌شنود و غیر خویش دیگری را نمی‌بیند، و همواره مشغول عبادت می‌باشد. و هیچ‌گاه نمی‌تواند باور کند که این سخن کسی است که به هنگام جنگ در دریای لشکر دشمن فرو می‌رفت و پهلوانان و جنگجویان نیرومند را بر زمین می‌افکند. و او با این حال یکی از زهاد و یکی از افراد صالح و پاک و نمونه‌ای است که نظیر ندارد.

این است فضایل عجیب و شگفتی‌زا و ویژگی لطیف او که جمع میان اضداد کرده است. بسیار می‌شد که من در این باره با برادران مذاکره می‌کردم و شگفتی آنها را از این ویژگی خاص امام علیه السلام بر می‌انگیختم و راستی این خود جای عبرت و شایسته اندیشه و فکر است. اگر در اثناء سخنان انتخاب شده لفظ مرّد و یا معنی مکرری آمده است، عذر من در این باره این است که در روایات مربوط به سخنان امام علیه السلام اختلاف است: گاهی سخنی را در روایتی یافتیم و همان‌طور که بوده آن را نقل کرده‌ام. سپس روایت دیگری در همان موضوع به دستم رسیده که با روایت قبل یکسان نبوده، اما به خاطر مطالب بیشتری که داشته، و یا به خاطر لفظ جالب‌تری که در آن به کار رفته، لازم بود آن را نیز بیاورم. این نیز ممکن است بر اثر سهو و نسیان نه از روی عمد دوباره آورده شده است. با این حال ادعا نمی‌کنم که من به همه جوانب سخنان امام علیه السلام به طوری احاطه پیدا کرده‌ام که هیچ‌کدام از سخنان او از دستم نرفته است؛ بلکه بعید نمی‌دانم که آنچه نیافته‌ام بیش از آن باشد که یافته‌ام، و آنچه در اختیارم قرار گرفته کمتر از آنچه بدستم نیامده باشد.

اما وظیفه من غیر از تلاش و کوشش و سعی فراوان برای یافتن این گم‌شده نیست، و از خدا می‌خواهم در این راه مرا راهنمایی کند. بعد از تمام شدن کتاب چنین دیدم که نامش را «نهج البلاغه» بگذارم؛ زیرا این کتاب

درهای بلاغت را به روی بیننده می‌گشاید، و خواسته هایش را به او نزدیک می‌سازد. این کتاب هم مورد نیاز دانشمند و عالم، و هم دانشجو و متعلم است، و هم خواسته شخص بلیغ و زاهد در آن یافت می‌شود. در بین کلمات امام علیؑ سخنان شگفت‌انگیزی در مورد توحید، عدل و تنزیه خداوند از شباهت به خلق می‌بینم که تشنگان را سیراب کرده، و پرده‌ها را از روی تاریکی شباهت بر می‌گیرد. از خداوند بزرگ توفیق و نگهداری از لغزش را خواستارم، و نیز می‌خواهم که به من در این راه مقاومت و یاری بخشد و از خطای فکر پیش از خطای زبان، و از خطای سخن، پیش از لغزش قدم، به او پناه می‌برم. او مرا کفایت می‌کند و بهترین حافظ و یاور است.

سَنَةُ ۴۰۰ هَجَرِي

الشَّرِيفُ الرَّضِيُّ

«ابو الحسن محمد بن حسین الطاهر ذوالمناقب»



۱	زندگی نامه مترجم	۲	روانشناسی مدعیان دروغین قضاوت	۴۱
۲	ویژگی های این ترجمه	۳	خطبه ۱۸	۴۲
۳	سرآغاز	۵	نکوهش اهل رأی	۴۳
۴	مقدمه سید رضی	۱۶	میانی وحدت اسلامی	۴۳
۵			جامعیت و کمال دین و قرآن	۴۳
۶			خطبه ۱۹	۴۴
۷	بخش اول - خطبه ها		سوابق تاریخی نکوهیده اشعث بن قیس	۴۳
۸	خطبه ۱		خطبه ۲۰	۴۴
۹	عجز انسان از شناخت ذات خدا	۲۱	علل پنهان بودن اسرار پس از مرگ	۴۵
۱۰	دین و شناخت خدا	۲۱	خطبه ۲۱ - راه رستگاری	۴۵
۱۱	راه های خداشناسی	۲۱	خطبه ۲۲	۴۵
۱۲	فلسفه بعثت پیامبران	۲۵	امام علی و شناساندن ناگتین	۴۵
۱۳	فلسفه بعثت پیامبر خاتم الانبیا	۲۵	رد ادعاهای ناگتین	۴۵
۱۴	ضرورت امامت پس از پیامبران الهی	۲۵	شجاعت و شهادت طلبی امام علی	۴۵
۱۵	ویژگی های قرآن و احکام اسلام	۲۵	خطبه ۲۳	۴۷
۱۶	فلسفه و ره آورد حج	۲۷	تناسب نعمت ها با استعداد های گوناگون	۴۷
۱۷	خطبه ۲		ضرورت تعاون با خویشاوندان	۴۷
۱۸	ستایش پروردگار	۲۷	ضرورت نیکی به خویشاوندان	۴۷
۱۹	ویژگی های پیامبر اسلام	۲۷	خطبه ۲۴ - ضرورت آمادگی برای جهاد	۴۷
۲۰	شناخت عصر جاهلیت	۲۷	خطبه ۲۵	۴۹
۲۱	ویژگی های اهل بیت علیهم السلام	۲۹	علل شکست ملت ها	۴۹
۲۲	سیمای فاسدان	۲۹	تقرین به امت خیانتکار	۴۹
۲۳	جایگاه آل محمد	۲۹	خطبه ۲۶	۴۹
۲۴	خطبه ۳		شناخت فرهنگ جاهلیت	۵۱
۲۵	شکوه از ابابکر و غصب خلافت	۲۹	مظلومیت و تنهایی امام علی	۵۱
۲۶	بازی ابابکر با خلافت	۲۹	معرفی عمر وعاص و ضرورت آمادگی نظامی	۵۱
۲۷	شکوه از عمر و ماجرای خلافت	۳۱	خطبه ۲۷	۵۱
۲۸	شکوه از شورای عمر	۳۱	ارزش جهاد در راه خدا	۵۱
۲۹	شکوه از خلافت عثمان	۳۱	دعوت به مبارزه و نکوهش از نافرمانی کوفیان	۵۱
۳۰	بیمت عمومی مردم با امیرالمؤمنین	۳۱	مظلومیت امام علی و علل شکست کوفیان	۵۳
۳۱	مسئولیت های اجتماعی	۳۱	خطبه ۲۸	۵۳
۳۲	خطبه ۴		دینا شناسی	۵۳
۳۳	ویژگی های اهل بیت پیامبر	۳۳	ضرورت توبه و آخرت گرایی	۵۳
۳۴	ویژگی های امام علی	۳۳	ترسناکترین آفت ها	۵۳
۳۵	خطبه ۵		خطبه ۲۹	۵۵
۳۶	راه های پرهیز از فتنه ها	۳۳	علل نکوهش و شکست کوفیان	۵۵
۳۷	فلسفه سکوت امام علی	۳۳	مسخ و دگرگونی کوفیان	۵۵
۳۸	خطبه ۶ - آگاهی و مظلومیت امام علی	۳۵	خطبه ۳۰ - پاسخ به شایعات دشمن	۵۵
۳۹	خطبه ۷ - شناخت پیروان شیطان	۳۵	خطبه ۳۱ - روانشناسی طلحه و زبیر	۵۵
۴۰	خطبه ۸ - پیمان شکنی زبیر	۳۵	خطبه ۳۲	۵۷
۴۱	خطبه ۹ - شناخت طلحه و زبیر	۳۵	علل سیر ارتجاعی امت اسلامی	۵۷
۴۲	خطبه ۱۰ - آگاهی امام برای مقابله با اصحاب جمل	۳۷	انقسام مردم	۵۷
۴۳	خطبه ۱۱ - آموزش نظامی	۳۷	وصف پاکان در جامعه مسخ شده	۵۷
۴۴	خطبه ۱۲ - شرکت آیندگان در پاداش گذشتگان	۳۷	روش برخورد با دنیا	۵۷
۴۵	خطبه ۱۳		خطبه ۳۳	۵۹
۴۶	عوامل سقوط جامعه	۳۷	آثار و راه آورد بعثت پیامبر	۵۹
۴۷	خطبه ۱۴ - نقش عوامل محیط در انسان	۳۹	ویژگی های نظامی، اخلاقی امام علی	۵۹
۴۸	خطبه ۱۵ - سیاست اقتصادی امام علی	۳۹	شکوه از فتنه انگیزی فریض	۵۹
۴۹	خطبه ۱۶		خطبه ۳۴	۵۹
۵۰	اعلام سیاست های حکومتی	۳۹	نکوهش از سستی و نافرمانی کوفیان	۵۹
۵۱	فضایل اخلاقی امام علی	۴۱	علل عقب ماندگی مردم کوفه	۵۹
۵۲	سرگردانی مردم و ضرورت تقوا	۴۱	حقوق متقابل مردم و رهبری	۶۱
۵۳	خطبه ۱۷		خطبه ۳۵	۶۱
۵۴	شناخت بدترین انسان ها	۴۱		



۷۵	• ویژگی‌های جهاد و پیروزی اسلام	۶۱	• ضرورت ستایش پروردگار
۷۵	• خطبه ۵۷	۶۱	• علل شکست کوفیان
۷۷	• خبر از سلطه گری و ستمکاری معاویه	۶۱	• خطبه ۳۶
۷۷	• روش رهایی از ستمکاری معاویه	۶۱	• تلاش در هدایت خوارج
۷۷	• خطبه ۵۸	۶۳	• روانشناسی اهل نهروان
۷۷	• خبر از آینده دردناک خوارج	۶۳	• خطبه ۳۷
۷۷	• ویژگی‌ها و مظلومیت امیرالمؤمنین (ع)	۶۳	• ویژگی‌ها و فضایل امام علی (ع)
۷۷	• خطبه ۵۹ - خبر از قتلگاه خوارج	۶۳	• علت سکوت و کناره گیری از خلافت
۷۷	• خطبه ۶۰ - خبر از تداوم تفکر انحرافی خوارج	۶۳	• خطبه ۳۸ - ضرورت شناخت شبهات
۷۷	• خطبه ۶۱ - نبی از کشتار خوارج	۶۳	• خطبه ۳۹
۷۹	• خطبه ۶۲ - موضع گیری امام برابر تهدید به ترور	۶۳	• نکوهش کوفیان
۷۹	• خطبه ۶۳	۶۵	• علل شکست و نابودی کوفیان
۷۹	• روش برخورد با دنیا	۶۵	• خطبه ۴۰
۷۹	• آخرت گرایی	۶۵	• ضرورت حکومت
۷۹	• خطبه ۶۴	۶۵	• ره آورد حکومت
۷۹	• تقوا و آخرت گرایی	۶۵	• خطبه ۴۱
۷۹	• هدفداری و دنیاشناسی	۶۵	• پرهیز از حيله و نیرنگ
۷۹	• ضرورت توبه و عمل گرایی	۶۷	• سیاست توحیدی
۷۹	• خطبه ۶۵	۶۷	• خطبه ۴۲
۸۱	• خدانشناسی	۶۷	• ترسناک ترین خصلت‌ها (آرزوهای طولانی)
۸۱	• شناخت صفات پروردگار	۶۷	• دنیاشناسی و آخرت گرایی
۸۱	• رابطه خدا با پدیده‌ها	۶۷	• خطبه ۴۳
۸۱	• خطبه ۶۶	۶۷	• واقع نگری در برخورد با دشمن
۸۱	• آموزش جنگ انفرادی	۶۷	• ضرورت جهاد با شامیان
۸۱	• ضرورت هدفداری در جنگ	۶۷	• خطبه ۴۴ - تأسف از فرار مصقله
۸۱	• ضرورت دشمن شناسی	۶۷	• خطبه ۴۵
۸۱	• خطبه ۶۷	۶۹	• ضرورت ستایش پروردگار
۸۳	• رد استدلال انصار و قریش در رابطه با امامت	۶۹	• روش برخورد با دنیا
۸۳	• خطبه ۶۸	۶۹	• خطبه ۴۶ - دعای سفر
۸۳	• ویژگی‌های مدیریت هاشم بن عتبّه	۶۹	• خطبه ۴۷ - خبر از آینده کوفه
۸۳	• ستایش محمد بن ابی بکر	۶۹	• خطبه ۴۸
۸۳	• خطبه ۶۹	۶۹	• جایگاه ستایش پروردگار
۸۳	• علل نکوهش کوفیان	۷۱	• ضرورت آمادگی رزمی
۸۳	• مسخ ارزش‌های اخلاقی در کوفیان	۷۱	• خطبه ۴۹
۸۵	• خطبه ۷۰ - شکوه‌ها با پیامبر (ص)	۷۱	• خدانشناسی
۸۵	• خطبه ۷۱	۷۱	• راه‌های خدانشناسی
۸۵	• علل نکوهش کوفیان	۷۱	• خطبه ۵۰ - علل پیدایش فتنه‌ها
۸۵	• پاسخ به شایعات	۷۱	• خطبه ۵۱
۸۵	• ویژگی‌های اخلاقی و معنوی امام (ع)	۷۳	• فرمان آزادسازی آب فرات
۸۵	• خطبه ۷۲	۷۳	• تبیین صحیح مرگ و زندگی
۸۵	• ویژگی‌های پیامبر اسلام (ص)	۷۳	• خطبه ۵۲
۸۷	• دعا برای پیامبر (ص)	۷۳	• تعریف دنیا
۸۷	• خطبه ۷۳	۷۳	• والایی نعمت‌های خدا
۸۷	• خبر غیبی از حکومت چهار فرمانروای فاسد، از پسران مروان	۷۳	• روش‌های شکر گذاری
۸۷	• خطبه ۷۴ - ویژگی‌های امام علی (ع) از زبان خود	۷۳	• خطبه ۵۳ - وصف قربانی
۸۹	• خطبه ۷۵ - دفاعیات امام برابر تهمت‌ها	۷۳	• خطبه ۵۴
۸۹	• خطبه ۷۶ - صفات بنده پرهیزکار	۷۵	• وصف شیدایی مردم در روز بیعت
۸۹	• خطبه ۷۷ - هشدار به غاصبان بنی‌امیه	۷۵	• ضرورت پیکار با شامیان
۸۹	• خطبه ۷۸ - نیایش امام	۷۵	• خطبه ۵۵
۸۹	• خطبه ۷۹	۷۵	• علل ترک آغاز جنگ با شامیان
۹۱	• پرهیز از توجه به غیر خدا	۷۵	• هدفداری در جنگ
۹۱	• تبیین جایگاه علم ستارمشناسی	۷۵	• خطبه ۵۶
۹۱	• خطبه ۸۰	۷۵	• وصف مبارزات دوران پیامبر (ص)



- ۱۱۳ چگونگی آفرینش آسمان ها.
- ۱۱۵ ویژگی های فرشتگان.
- ۱۱۵ اقسام فرشتگان.
- ۱۱۵ صفات والای فرشتگان.
- ۱۱۷ پاک بودن فرشتگان از ردائل اخلاقی.
- ۱۱۷ چگونگی آفرینش زمین.
- ۱۱۹ نقش پدیده های جوی در زمین.
- ۱۱۹ زیبایی های زمین.
- ۱۱۹ داستان زندگی آغازین آدم.
- ۱۱۹ آفرینش امکانات زندگی.
- ۱۲۱ تعریف علم خداوند.
- ۱۲۱ نبایش امیرالمؤمنین علیه السلام.
- خفیه ۹۲
- ۱۲۳ علل نهذیرفتن خلافت.
- ۱۲۳ ویژگی های مدیریتی امام علی علیه السلام.
- خفیه ۹۳
- ۱۲۳ ویژگی های علمی و سیاسی امام علی علیه السلام.
- ۱۲۳ خبر از فتنه های آینده.
- ۱۲۳ خبر از فتنه های بنی امیه.
- سرانجام تلخ و دردناک بنی امیه.
- خفیه ۹۴
- ۱۲۵ وصف خدای سبحان.
- ۱۲۵ وصف پیامبران آسمانی.
- ۱۲۵ وصف پیامبر اسلام و اهل بیت پیامبر علیهم السلام.
- ۱۲۵ پندهای جاودانه.
- خفیه ۹۵
- ۱۲۵ وصف دوران جاهلیت.
- ۱۲۷ ویژگی های تبلیغی پیامبر صلی الله علیه و آله.
- خفیه ۹۶
- ۱۲۷ خداشناسی.
- ۱۲۷ ویژگی های پیامبر صلی الله علیه و آله.
- خفیه ۹۷
- ۱۲۷ علل شکست کوفیان و مظلومیت علی علیه السلام.
- ۱۲۹ تفاوت های شامیان با کوفیان.
- ۱۲۹ کوفیان و مسیح ارزش ها.
- ۱۲۹ ضرورت اطاعت از اهل بیت پیامبر علیهم السلام.
- ۱۲۹ وصف اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله.
- خفیه ۹۸
- ۱۲۹ خبر از فراگیر شدن ستم بنی امیه.
- ۱۲۹ روش سالم ماندن در حکومت بنی امیه.
- خفیه ۹۹
- ۱۲۹ ضرورت شکر و سپاس.
- ۱۲۹ پرهیز از دنیاپرستی.
- ۱۳۱ ضرورت عبرت آموزی از گذشتگان.
- ۱۳۱ ضرورت یاد مرگ و باری خواستن از خدا.
- خفیه ۱۰۰
- ۱۳۱ شناخت خدا.
- ۱۳۱ ویژگی های اخلاقی پیامبر صلی الله علیه و آله.
- ۱۳۱ مداوم امامت امامان تا ظهور امام زمان علیه السلام.
- خفیه ۱۰۱
- ۱۳۳ خداشناسی.
- ۱۳۳ هدایت مخالفان.
- ۱۳۳ خبر از حوادث آینده در کوفه.
- ۹۱ بیان تفاوت های زنان و مردان.
- ۹۱ مدیریت خانوادگی.
- ۹۱ خفیه ۸۱ - تعریف زهد و پارسایی.
- ۹۳ خفیه ۸۲ - دنیا شناسی.
- خفیه ۸۳
- ۹۳ شناخت صفات الهی.
- ۹۳ سفارش به پرهیزکاری.
- ۹۳ دنیا شناسی.
- ۹۵ وصف رستخیز.
- ۹۵ وصف احوال بندگان صالح خدا.
- ۹۵ مثل های پند آموز از سمیل های تقوا.
- ۹۵ راه های شناخت و عبرت آموزی.
- ۹۷ عبرت از مرگ.
- ۹۷ معرفت الگوهای پرهیزکاری.
- ۹۷ هشدار از دشمنی شیطان.
- ۹۹ شگفتی های آفرینش انسان.
- ۹۹ عبرت از مرگ و مراحل پس از مرگ.
- ۹۹ پند آموزی از تاریخ گذشتگان.
- ۹۹ ضرورت توبه و استفاده از فرصت ها.
- خفیه ۸۴
- ۱۰۱ روانشناسی عمر و عاص.
- ۱۰۱ ویژگی های امام علی علیه السلام.
- خفیه ۸۵
- ۱۰۱ خداشناسی.
- ۱۰۱ ضرورت پندپذیری.
- ۱۰۱ وصف بهشت.
- خفیه ۸۶
- ۱۰۳ علم الهی.
- ۱۰۳ پندهای ارزشمند.
- ۱۰۳ یادآوری ارزش های اخلاقی.
- ۱۰۳ شناساندن ضرارزش ها.
- خفیه ۸۷
- ۱۰۳ معرفت بهترین بنده خدا.
- ۱۰۵ وصف زشت ترین انسان.
- ۱۰۵ شناساندن جایگاه عشرت پیامبر صلی الله علیه و آله.
- ۱۰۵ ویژگی های امام علی علیه السلام.
- ۱۰۷ اخبار غیبی نسبت به آینده بنی امیه.
- خفیه ۸۸
- ۱۰۷ عوامل هلاکت انسان ها.
- ۱۰۷ اندوه مسیح ارزش ها.
- خفیه ۸۹
- ۱۰۷ وصف روزگاران بعثت پیامبر صلی الله علیه و آله.
- ۱۰۷ عبرت آموزی از روزگار جاهلیت.
- خفیه ۹۰
- ۱۰۹ نشانه های خدا در هستی.
- ۱۰۹ رابطه خدا با پدیده ها.
- ۱۰۹ اندرزهای حکیمانه.
- خفیه ۹۱
- ۱۰۹ خداشناسی.
- ۱۱۱ صفات خدا در قرآن.
- ۱۱۳ عجز انسان از شناخت ذات خدا.
- ۱۱۳ رد روش های دروغین شناخت.
- ۱۱۳ وصف پروردگار در آفرینش موجودات.



۱۵۳	روش برخورد با دنیا	۱۰۲	خطبه ۱۰۲
۱۵۳	نکوهش از غفلت زندگان	۱۳۳	وصف روز قیامت
۱۱۴	خطبه ۱۱۴	۱۳۳	خبر از آینده خونین بصره و رزم مجاهدان
۱۵۵	ارزش ستایش و شهادت به یگانگی خدا	۱۰۳	خطبه ۱۰۳
۱۵۵	سفارش به تقوا	۱۳۵	روش برخورد با دنیا
۱۵۵	شناخت دنیا	۱۳۵	ارزش عالم و بی‌ارزشی جاهل
۱۵۵	ارزیابی صحیح رابطه دنیا و آخرت	۱۳۵	وصف مؤمن در تحولات سخت آینده
۱۱۵	خطبه ۱۱۵	۱۳۵	خبر از آزمایش‌ها و دگرگونی اسلام
۱۵۷	دعا برای طلب یاران	۱۰۴	خطبه ۱۰۴
۱۵۷	روش استغفار	۱۳۵	وصف دوران جاهلیت
۱۱۶	خطبه ۱۱۶	۱۳۵	ره‌آورد های بعثت
۱۵۹	ویژگی‌های پیامبر اسلام ﷺ	۱۰۵	خطبه ۱۰۵
۱۵۹	اندرز یاران	۱۳۷	ویژگی‌های پیامبر ﷺ
۱۵۹	وصف یارانی که به شهادت رسیدند	۱۳۷	خبر از آینده تلخ بنی‌امیه
۱۵۹	خبر از خونریزی و شکستبارگی حجاج بن یوسف ثقفی	۱۳۷	خبر از خونخواهان اهل بیت ﷺ
۱۵۹	خطبه ۱۱۷ - سرزنش انسان‌های خودپرست	۱۳۷	ضرورت پیروی از اهل بیت ﷺ
۱۱۸	خطبه ۱۱۸ - ستودن یاران نیکوکار	۱۳۷	وظایف امام در جامعه اسلامی
۱۱۹	خطبه ۱۱۹	۱۰۶	خطبه ۱۰۶
۱۶۱	علل نکوهش کوفیان	۱۳۹	ویژگی‌ها و ره‌آورد اسلام
۱۶۱	مسئولیت‌های رهبری	۱۳۹	دعا برای پیامبر ﷺ
۱۶۱	ویژگی‌های امام علی ﷺ	۱۳۹	ره‌آورد بعثت پیامبر ﷺ
۱۲۰	خطبه ۱۲۰	۱۳۹	علل سقوط و سیر ارتجاعی امت
۱۶۱	ویژگی‌های امام ﷺ و اهل بیت ﷺ	۱۳۹	خطبه ۱۰۷ - وصف نبرد یاران در صفین
۱۶۱	ضرورت آخرت‌گرایی و ترک از عذاب	۱۰۸	خطبه ۱۰۸
۱۲۱	خطبه ۱۲۱	۱۴۱	خداشناسی
۱۶۳	علل شکست کوفیان و پذیرش حکمت	۱۴۱	وصف پیامبر اسلام ﷺ
۱۶۳	وصف یاران شهید	۱۴۱	علل انحراف فرزندان امیه
۱۶۳	هشدار از قریبکاری شیطان	۱۴۱	نکوهش کوفیان
۱۲۲	خطبه ۱۲۲	۱۴۱	خبر از کشتار و فساد بنی‌امیه
۱۶۳	جداسازی نیروهای خوارج	۱۴۳	هشدار و سفارش به اطاعت از اهل بیت ﷺ
۱۶۳	سیاست استعماری قرآن بر سر نیزه کردن	۱۴۳	خبر از مسخ ارزش‌ها در حکومت بنی‌امیه
۱۶۵	وصف یاران جهادگر پیامبر ﷺ	۱۰۹	خطبه ۱۰۹
۱۶۵	هدف مبارزه با شامیان	۱۴۳	وصف قدرت پروردگار
۱۲۳	خطبه ۱۲۳	۱۴۵	وصف فرشتگان
۱۶۵	ضرورت امداد یاران در جنگ	۱۴۵	نعمت‌های خداوند و سوءاستفاده‌ها
۱۶۵	آموزش روانی در جنگ	۱۴۵	خطر عشق و وابستگی‌های دروغین
۱۶۵	هشدار از کوتاهی در نبرد	۱۴۵	وصف چگونگی مرگ
۱۲۴	خطبه ۱۲۴	۱۴۷	وصف رستاخیز و زنده شدن دوباره
۱۶۷	آموزش تاکتیک‌های رزم انفرادی	۱۴۷	وصف پارسایی پیامبر ﷺ
۱۶۷	شرایط پرچمداران	۱۴۷	ویژگی‌های اهل بیت ﷺ
۱۶۷	آموزش معنوی سربازان	۱۱۰	خطبه ۱۱۰
۱۲۵	خطبه ۱۲۵	۱۴۷	ره‌آورد برخی از مبانی اعتقادی
۱۶۷	علل پذیرش حکمت	۱۴۹	ارزش و ره‌آورد های قرآن
۱۶۹	نقش قرآن و سنت در حل مخاصمات	۱۱۱	خطبه ۱۱۱
۱۶۹	علل نکوهش کوفیان و خوارج	۱۴۹	هشدار از دنیاپرستی
۱۲۶	خطبه ۱۲۶	۱۴۹	شناخت ماهیت دنیا
۱۶۹	سیاست توحیدی و عدالت اقتصادی	۱۴۹	روش برخورد با دنیا
۱۶۹	مرز عدالت و اسراف	۱۵۱	عبرت از گذشتگان
۱۲۷	خطبه ۱۲۷	۱۵۱	پرهیز از دنیای حرام
۱۶۹	افشاء عقاید گمراه‌کننده خوارج	۱۵۱	عبرت از قدرتمندان نابود شده
۱۷۱	پرهیز از افراط و تفریط در دوستی امام ﷺ	۱۵۳	خطبه ۱۱۲ - عجز انسان از درک فرشتگان
۱۷۱	علل پذیرش حکمت	۱۱۳	خطبه ۱۱۳
۱۲۸	خطبه ۱۲۸	۱۵۳	شناخت دنیا و پرهیز از دنیازدگی



۲۰۷	خبر از فتنه‌ها و شهادت خویش	۲۰۷	افشای توطئه ناکتین
۲۰۷	خبر از آزمایش شدن امت	۲۰۷	خطبه ۱۷۰ - روش هدایت کردن
۱۵۷	خطبه ۱۵۷	۲۰۷	خطبه ۱۷۱
۲۰۷	عبرت از تاریخ گذشتگان	۲۰۷	نیایش در آستانه جنگ
۲۰۹	ضرورت تقوا و خودسازی	۲۰۹	روش بسیج نیروها در جنگ
۲۰۹	یاد تنهایی قبر	۲۰۹	خطبه ۱۷۲
۱۵۸	خطبه ۱۵۸	۲۰۹	گفتگو در روز شورا
۲۰۹	ارزش پیامبر ﷺ و قرآن	۲۰۹	شکوه از قریش
۲۱۱	خبر از آینده دردناک بنی امیه	۲۱۱	شکوه از ناکتین
۲۱۱	خطبه ۱۵۹ - وصف کشورداری خویش	۲۱۱	علل پیکار با اصحاب جمل
۱۶۰	خطبه ۱۶۰	۲۱۱	خطبه ۱۷۳
۲۱۱	خداشناسی	۲۱۱	ویژگی‌ها و شرایط رهبر اسلامی
۲۱۱	راه‌های خداشناسی	۲۱۱	ضرورت تقوا
۲۱۳	وصف امیدواری به خدا	۲۱۳	ضرورت شناخت دنیا
۲۱۳	ضرورت توجه به روش زندگی پیامبران	۲۱۳	خطبه ۱۷۴
۲۱۳	راه و رسم زندگی پیامبر اسلام ﷺ	۲۱۳	افشای ادعاهای دروغین طلحه
۲۱۵	ضرورت پیروی از سنت پیامبر ﷺ	۲۱۵	پاسخ به شایعات پیرامون قتل عثمان
۲۱۵	ساده‌زیستی امام علی علیه السلام	۲۱۵	خطبه ۱۷۵
۱۶۱	خطبه ۱۶۱	۲۱۵	نکوهش غافلان
۲۱۵	وصف پیامبر ﷺ و اهل بیت علیهم السلام	۲۱۵	علوم بی‌پایان امام علی علیه السلام
۲۱۷	ضرورت تقوا و عبث از گذشتگان	۲۱۷	ویژگی‌های امام علی علیه السلام
۱۶۲	خطبه ۱۶۲	۲۱۷	خطبه ۱۷۶
۲۱۷	علل و عوامل غصب امامت	۲۱۷	ضرورت اطاعت از دستورات الهی
۲۱۷	شکوه از ستم‌های معاویه	۲۱۷	ویژگی‌های قرآن
۱۶۳	خطبه ۱۶۳	۲۱۷	تشویق به اعمال نیکو
۲۱۹	خداشناسی	۲۱۹	ضرورت کنترل زبان
۲۱۹	وصف ویژگی‌های آفرینش	۲۱۹	پرهیز از بدعت‌ها
۲۱۹	شگفتی آفرینش انسان	۲۱۹	ره‌آوردهای قرآن
۱۶۴	خطبه ۱۶۴	۲۱۹	اقسام ظلم و ستم
۲۲۱	هشدار دادن به عثمان	۲۲۱	ضرورت خودسازی
۲۲۱	جایگاه ارزشی امام عادل و رهبر ستمگر	۱۷۷	خطبه ۱۷۷
۲۲۱	ترساندن عثمان از خشم مجاهدان	۲۲۱	شرایط حکمت
۱۶۵	خطبه ۱۶۵	۲۲۱	نکوهش از خیانت داوران حکمت
۲۲۱	شگفتی آفرینش پرندگان	۱۷۸	خطبه ۱۷۸
۲۲۳	شگفتی آفرینش طاووس	۲۲۳	خداشناسی
۲۲۳	روانشناسی حیوانی طاووس	۲۲۳	روش برخورد با دنیا
۲۲۳	شگفتی رنگ‌آمیزی پرهای طاووس	۱۷۹	خطبه ۱۷۹ - خداشناسی
۲۲۵	عجز انسان از درک حقایق پدیده‌ها	۱۸۰	خطبه ۱۸۰
۲۲۵	شگفتی آفرینش جانداران کوچک	۲۲۵	نکوهش از کوفیان
۲۲۵	وصف ویژگی‌های بهشت جاودانه	۲۲۵	علل سقوط و انحطاط فکری کوفیان
۱۶۶	خطبه ۱۶۶	۱۸۱	خطبه ۱۸۱ - نکوهش فریب خوردگان از خوارج
۲۲۷	احترام متقابل اجتماعی	۱۸۲	خطبه ۱۸۲
۲۲۷	آینده دردناک بنی امیه	۲۲۷	ستایش پروردگار
۲۲۷	علل پیروزی و شکست ملت‌ها	۲۲۷	راه‌های خداشناسی
۱۶۷	خطبه ۱۶۷	۲۲۷	خداشناسی
۲۲۷	ویژگی‌های قرآن	۲۲۷	سفارش به تقوا و پندپذیری از تاریخ
۲۲۷	وصف ویژگی‌های مسلمانی	۲۲۷	وصف حضرت مهدی (عج)
۲۲۹	مسئولیت‌ها	۲۲۹	پند و اندرز یاران
۱۶۸	خطبه ۱۶۸	۲۲۹	یاد یاران شهید
۲۲۹	واقع‌بینی امام در مبارزه با ناکتین	۲۲۹	ضرورت جهاد و هدفداری در مبارزه
۲۲۹	مشکلات جنگ داخلی	۱۸۳	خطبه ۱۸۳
۱۶۹	خطبه ۱۶۹	۲۵۱	خداشناسی
۲۲۹	ضرورت اطاعت از رهبری	۲۵۱	ویژگی‌های قرآن



۲۸۳	علل نکوهش و سقوط کوفیان	۲۵۱	سفارش به پرهیزکاری
۲۸۳	قاطعیت در نبرد با متحرفان	۲۵۳	ضرورت یاد قیامت و عذاب الهی
۲۸۳	سوابق درخشان شجاعت و فضایل امام علی علیه السلام	۲۵۳	روش استفاده از دنیا
۲۸۵	خیره‌سری و دشمنی سران قریش	۲۵۵	خطبه ۱۸۴ - افشای منافق
۲۸۵	الگوهای کامل انسان	۱۸۵	خطبه ۱۸۵
	خطبه ۱۹۳	۲۵۵	خداشناسی
۲۸۷	سیمای پرهیزکاران	۲۵۵	ویژگی‌های پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله
۲۸۷	شب پرهیزکاران	۲۵۵	راه‌های خداشناسی
۲۸۷	روز پرهیزکاران	۲۵۷	شگفتی آفرینش خلغ
۲۸۹	نشانه‌های پرهیزکاران	۲۵۷	نشانه‌های خدا در طبیعت
۲۸۹	جایگاه اجل و مرگ انسان	۱۸۶	خطبه ۱۸۶
	خطبه ۱۹۴	۲۵۷	شناساندن راه صحیح خداشناسی
۲۹۱	مشکلات رسالت	۲۵۹	والا تر از صفات پدیده‌ها
۲۹۱	سیمای منافقان	۲۵۹	شناخت قدرت پروردگار
۲۹۱	افشای اهداف شیطانی منافقان	۲۶۱	معاد و آفرینش دوباره پدیده‌ها
	خطبه ۱۹۵	۱۸۷	خطبه ۱۸۷
۲۹۱	نشانه‌های خدا در هستی	۲۶۳	خبر از حوادث و دگرگونی آینده
۲۹۳	خداشناسی	۲۶۳	ضرورت اطاعت از رهبری
۲۹۳	ضرورت یاد آخرت	۱۸۸	خطبه ۱۸۸
	خطبه ۱۹۶	۲۶۳	سفارش به پرهیزکاری
۲۹۳	وصف جاهلیت	۲۶۳	ارزش یاد مرگ
۲۹۳	ضرورت تقوا و ترک دنیاپرستی	۲۶۳	ضرورت شتاب در نیکوکاری‌ها
۲۹۳	ضرورت عمل‌گرایی	۱۸۹	خطبه ۱۸۹
	خطبه ۱۹۷	۲۶۵	اقسام ایمان
۲۹۳	فضایل امیرالمؤمنین علیه السلام	۲۶۵	شناخت هجرت و مهاجر واقعی
۲۹۵	اندوه وفات پیامبر صلی الله علیه و آله	۲۶۵	مشکلات فهم برخی از احادیث
۲۹۵	ویژگی‌های امام علی علیه السلام	۲۶۵	آگاهی زرف امام علیه السلام
	خطبه ۱۹۸	۱۹۰	خطبه ۱۹۰
۲۹۵	شناخت علم الهی	۲۶۵	ضرورت شکرگذاری
۲۹۵	ارزش پرهیزکاری	۲۶۵	سفارش به پرهیزکاری و یاد مرگ
۲۹۵	ویژگی‌های اسلام	۲۶۵	توجه به زودگذر بودن دنیا
۲۹۷	بعثت پیامبر صلی الله علیه و آله و سخنی‌های جاهلیت	۲۶۷	آینده پرهیزکاران
۲۹۷	ارزش‌ها و ویژگی‌های قرآن	۲۶۷	آموزش نظامی
	خطبه ۱۹۹	۱۹۱	خطبه ۱۹۱
۲۹۹	ره‌آورد نماز	۲۶۹	شناخت پروردگار
۲۹۹	ارزش و ره‌آورد زکات	۲۶۹	ره‌آورد پرهیزکاری
۲۹۹	مسئولیت ادای امانت	۲۶۹	پرهیز از دنیای حرام
۳۰۱	دانش الهی	۲۷۱	اقسام دنیاپرستان
۳۰۱	خطبه ۲۰۰ - سیاست دروغین معاویه	۱۹۲	خطبه ۱۹۲
	خطبه ۲۰۱	۲۷۱	والایی پروردگار
۳۰۱	ضرورت پیمودن راه حق	۲۷۱	نکوهش از تکبر و خودپسندی شیطان
۳۰۱	مسئولیت‌های عمومی در برابر گناه	۲۷۱	آزمایش‌ها و روش‌های درمان تکبر
	خطبه ۲۰۲	۲۷۳	هشدار از دشمنی‌های شیطان
۳۰۱	شکوه‌ها با پیامبر صلی الله علیه و آله	۲۷۳	پرهیز از تکبر و اخلاق جاهلی
۳۰۱	شرح اندوه بی‌پایان	۲۷۵	پرهیز از سران متکبر و خودپسند
	خطبه ۲۰۳	۲۷۵	ضرورت عبرت از گذشتگان
۳۰۳	ضرورت آخرت‌گرایی	۲۷۵	فلسفه آزمایش‌ها
۳۰۳	دنیا و آزمایش‌ها	۲۷۷	فلسفه حج
۳۰۳	خطبه ۲۰۴ - آمادگی برای سفر آخرت	۲۷۹	پرهیز از ستمکاری
	خطبه ۲۰۵	۲۷۹	فلسفه عبادات اسلامی
۳۰۳	برخورد قاطع با سران جَمَل	۲۷۹	تعمیب ورزیدن زشت و زیبا
۳۰۳	هدف‌داری امام در حکومت	۲۷۹	علل پیروزی و شکست ملت‌ها
۳۰۳	فلسفه عدالت اقتصادی	۲۸۱	ره‌آورد بعثت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله



۲۰۶	• خطبه ۲۰۶	• انسان و رستاخیز	۳۲۷
•	• پرهیز از دشنام دشمن	• خطبه ۲۲۴	۳۲۷
•	• هدفداری در جنگ و نیایش	• امام علیه السلام و پرهیز از ستمکاری	۳۲۷
•	• خطبه ۲۰۷ - ضرورت حفظ امامت	• امام علیه السلام و پرهیز از امتیازدهی	۳۲۷
•	• خطبه ۲۰۸ - نکوهش از نافرمانی کوفیان	• امام علیه السلام و پرهیز از رشوه خواری	۳۲۷
•	• خطبه ۲۰۹	• امام علیه السلام و عدالت اجتماعی	۳۲۷
•	• روش استفاده از دنیا	• خطبه ۲۲۵ - یاری خواستن از خدا در مشکلات اقتصادی	۳۲۹
•	• برخورد با تفکر ترک دنیا	• خطبه ۲۲۶	۳۲۹
•	• وظایف رهبری	• دیناشناسی	۳۲۹
•	• خطبه ۲۱۰	• ضرورت عبرت گرفتن از دنیا	۳۲۹
•	• اقسام احادیث رواج یافته	• خطبه ۲۲۷	۳۲۹
•	• اقسام راویان حدیث	• چگونگی آنس خدا با پندگان عارف	۳۳۱
•	• اقسام یاران پیامبر صلی الله علیه و آله	• روش درخواست از خداوند	۳۳۱
•	• خطبه ۲۱۱	• خطبه ۲۲۸ - ویژگی های سلمان فارسی	۳۳۱
•	• نشانه های خدا در هستی	• خطبه ۲۲۹ - ویژگی های بیعت مردم با امام	۳۳۱
•	• شگفتی آفرینش پدیده ها	• خطبه ۲۳۰	۳۳۱
•	• خطبه ۲۱۲ - بسیج مردم برای جنگ با شامیان	• ره آورد پرهیزکاری و عمل	۳۳۳
•	• خطبه ۲۱۳	• ضرورت یاد مرگ	۳۳۳
•	• خدانشناسی	• سفارش به نیکوکاری	۳۳۳
•	• ویژگی های پیامبر صلی الله علیه و آله	• دنیا و زاهدان	۳۳۳
•	• خطبه ۲۱۴	• خطبه ۲۳۱ - ویژگی های پیامبر صلی الله علیه و آله	۳۳۳
•	• پیامبر شناسی	• خطبه ۲۳۲ - احتیاط در بیت المال	۳۳۵
•	• ارزش دانشمندان الهی	• خطبه ۲۳۳	۳۳۵
•	• پندهای جاودانه	• فصاحت و بلاغت اهل بیت علیهم السلام	۳۳۵
•	• دعا ۲۱۵	• علل سقوط جامعه اسلامی	۳۳۵
•	• دعا و نیایش	• خطبه ۲۳۴ - علل تفاوت ها میان انسان ها	۳۳۵
•	• روش درخواست از خداوند	• خطبه ۲۳۵ - در سوگ پیامبر صلی الله علیه و آله	۳۳۵
•	• خطبه ۲۱۶	• خطبه ۲۳۶ - یاد مشکلات هجرت	۳۳۷
•	• شناخت حقوق اجتماعی	• خطبه ۲۳۷ - سفارش به نیکوکاری	۳۳۷
•	• حقوق متقابل مردم و رهبری	• خطبه ۲۳۸	۳۳۷
•	• راه آورد حقوق اجتماعی	• وصف شامیان	۳۳۷
•	• ویژگی های اخلاقی و مدیریتی امیرالمؤمنین علیه السلام	• نکوهش از انتخاب داوران	۳۳۷
•	• ضرورت سالم سازی روابط بین مردم و رهبری	• خطبه ۲۳۹ - فضایل اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله	۳۳۹
•	• خطبه ۲۱۷	• خطبه ۲۴۰ - نکوهش از موضع گیری ها ناروای عثمان	۳۳۹
•	• شکوه ها از قریش	• خطبه ۲۴۱ - تشویق برای جهاد	۳۳۹
•	• علل تنهایی و مظلومیت	• بخش دهم - نامه ها	
•	• خطبه ۲۱۸ - افشای خیانت ناکثان	• نامه ۱	
•	• خطبه ۲۱۹ - تأسف بر کشته شدگان جَئَل	• افشای سران ناکثین	۳۴۳
•	• خطبه ۲۲۰ - پوینده راه خدا	• تشویق مردم کوفه برای جهاد	۳۴۳
•	• خطبه ۲۲۱	• نامه ۲ - تشکر از مجاهدان از جنگ برگشته	۳۴۳
•	• هشدار از غفلت زدگی ها	• نامه ۳	
•	• ضرورت عبرت آموزی از گذشتگان	• برخورد قاطع با خیانت کارگزاران	۳۴۳
•	• پیام مردگان	• هشدار از بی اعتباری دنیای حرام	۳۴۳
•	• پندپذیری از حالات رفتگان	• ضرورت عبرت از گذشتگان	۳۴۵
•	• سختی های لحظه های مرگ	• نامه ۴ - روش گزینش نیروهای عمل کننده	۳۴۵
•	• خطبه ۲۲۲	• نامه ۵ - هشدار از استفاده ناروای بیت المال	۳۴۵
•	• ارزش و ره آورد یاد خدا	• نامه ۶	
•	• سیمای یادکنندگان خدا	• علل مشروعیّت حکومت امام علیه السلام	۳۴۷
•	• ارزش وجود ذاکران و عارفان	• پاسخ به شایعات و ادّعاهای معاویه	۳۴۷
•	• خطبه ۲۲۳	• نامه ۷	
•	• هشدار از غرورزدگی ها	• افشای چهره پنهان معاویه	۳۴۷
•	• راه چگونه بودن و چگونه زیستن	• پاسخ به شایعات	۳۴۷
•	• ضرورت دیناشناسی		



- نامة ۸ - وادار ساختن معاويه به بيعت ۳۴۷
- نامة ۹ ۳۴۷
- افشای دشمنی های قريش و استقامت پیامبر ﷺ ۳۴۷
- افشای آتعاهاي دروغين معاويه ۳۴۹
- نامة ۱۰ ۳۴۹
- افشای چهره پنهان معاويه ۳۴۹
- پاسخ به تهديد نظامي معاويه ۳۵۱
- پاسخ به خونخواهی دروغين معاويه ۳۵۱
- نامة ۱۱ ۳۵۱
- احتیاط های ضروری در حرکت سپاهیان ۳۵۱
- ویژگی های خط شکنان ۳۵۱
- نامة ۱۲ ۳۵۱
- احتیاط های نظامی برای سربازان پيشتاز ۳۵۱
- روش استقرار سپاه برابر دشمنان ۳۵۱
- نامة ۱۳ - رعایت سلسله مراتب فرماندهی ۳۵۱
- نامة ۱۴ ۳۵۳
- ترک آغازگری در جنگ ۳۵۳
- اخلاق نظامی پس از نبرد ۳۵۳
- نامة ۱۵ - نیایش در جنگ ۳۵۳
- نامة ۱۶ - آموزش تاکتیک های نظامی ۳۵۳
- نامة ۱۷ ۳۵۵
- افشای چهره بنی امیه ۳۵۵
- ویژگی ها و فضایل اهل بیت ﷺ ۳۵۵
- نامة ۱۸ ۳۵۵
- هشدار از مسایل بصره ۳۵۵
- ویژگی های قبیله بنی تمیم ۳۵۵
- اخلاق مدیریتی ۳۵۵
- نامة ۱۹ ۳۵۵
- هشدار از بدرفتاری با مردم ۳۵۷
- طرح اخلاق اجتماعی و مدیریتی ۳۵۷
- نامة ۲۰ - هشدار از خیانت به بیت المال ۳۵۷
- نامة ۲۱ - سفارش به میانه روی ۳۵۷
- نامة ۲۲ - سفارش به آخرت گرایی ۳۵۷
- نامة ۲۳ ۳۵۷
- وصیت آخر امام ۳۵۷
- سفارش به ارزش های اخلاقی ۳۵۷
- نامة ۲۴ ۳۵۹
- وصیت اقتصادی نسبت به اموال شخصی ۳۵۹
- سفارش به اعتدال در مصرف اموال ۳۵۹
- وصیت به حفظ درختان و باغات ۳۵۹
- نامة ۲۵ ۳۵۹
- اخلاق اجتماعی کارگزاران اقتصادی ۳۵۹
- روش جمع آوری بیت المال ۳۶۱
- حمایت از حقوق حیوانات ۳۶۱
- نامة ۲۶ ۳۶۱
- اخلاق کارگزاران مالیاتی ۳۶۱
- ضرورت امانت داری ۳۶۳
- نامة ۲۷ ۳۶۳
- اخلاق اجتماعی مدیران ۳۶۳
- پرهیزکاران و دنیای حلال ۳۶۳
- ضرورت یاد مرگ ۳۶۵
- اخلاق مدیران اجرایی ۳۶۵
- هشدار از خطرات منافقین ۳۶۵
- نامة ۲۸ ۳۶۵
- افشای آتعاهاي دروغين معاويه ۳۶۵
- ویژگی ها و فضایل بنی هاشم ۳۶۵
- امتیازات بنی هاشم و رسوایی بنی امیه ۳۶۷
- مظلومیت امیرالمؤمنین ﷺ ۳۶۷
- پاسخ به تهدیدات نظامی ۳۶۷
- نامة ۲۹ - هشدار به مردم بصره ۳۶۹
- نامة ۳۰ - پند و هشدار به معاويه ۳۶۹
- نامة ۳۱ ۳۷۱
- انسان و حوادث روزگار ۳۷۱
- مراحل خودسازی ۳۷۱
- اخلاق اجتماعی ۳۷۱
- شتاب در تربیت فرزند ۳۷۳
- روش تربیت فرزند ۳۷۳
- ضرورت توجه به معنویات ۳۷۵
- ضرورت آخرت گرایی ۳۷۵
- معیارهای روابط اجتماعی ۳۷۵
- تلاش در جمع آوری زاد و توشه ۳۷۷
- نشانه های رحمت الهی ۳۷۷
- شرایط اجابت دعا ۳۷۷
- ضرورت یاد مرگ ۳۷۹
- شناخت دنیاپرستان ۳۷۹
- ضرورت آخرت گرایی و ارزش های اخلاقی ۳۷۹
- ضرورت رعایت حقوق دوستان ۳۸۱
- ضرورت توجه به ارزش های اخلاقی ۳۸۱
- جایگاه زن و فرهنگ پرهیز ۳۸۳
- نامة ۳۲ - افشای سیاست استعمارگری معاويه ۳۸۳
- نامة ۳۳ ۳۸۵
- وصف شامیان منسخ شده ۳۸۵
- دستورات لازم به فرماندار مکه ۳۸۵
- نامة ۳۴ ۳۸۵
- روش دلجویی از فرماندار معزول ۳۸۵
- ویژگی های مالک اشتر ۳۸۵
- نامة ۳۵ ۳۸۵
- ویژگی های محمد بن ابی بکر ۳۸۵
- علل سقوط مصر و نکوهش کوفیان ۳۸۵
- نامة ۳۶ ۳۸۷
- آمادگی رزمی امام ﷺ ۳۸۷
- اعلام مواضع قاطعانه در جنگ ۳۸۷
- نامة ۳۷ - افشای ادعای دروغين معاويه ۳۸۷
- نامة ۳۸ ۳۸۹
- تشریح اوضاع سیاسی مصر ۳۸۹
- ویژگی های مالک اشتر ۳۸۹
- نامة ۳۹ - افشای بردگی عمر و عاص ۳۸۹
- نامة ۴۰ - نکوهش یک کارگزار ۳۸۹
- نامة ۴۱ ۳۸۹
- نکوهش یک مدیر خیانتکار ۳۸۹
- نکوهش از سوء استفاده در بیت المال ۳۹۱
- برخورد قاطع با خیانتکار ۳۹۱
- نامة ۴۲ - روش دلجویی در عزل و نصب ها ۳۹۱
- نامة ۴۳ ۳۹۳
- سخت گیری در مصرف بیت المال ۳۹۳
- روش تنبیه یک مدیر خائن ۳۹۳



- نامه ۷۵ - فرمان اطاعت به معاویه ۴۳۹
- نامه ۷۶ - اخلاق فرماندهی ۴۳۹
- نامه ۷۷ - روش منظره با دشمن مسلمان ۴۴۱
- نامه ۷۸ ۴۴۱
- علل سقوط جامعه ۴۴۱
- تلاش برای تحقق وحدت ۴۴۱
- نامه ۷۹ - علل نابودی ملت‌ها ۴۴۱

● بخش سوم - حکمت‌های نهج البلاغه

- حکمت ۱ - روش برخورد با فتنه‌ها ۴۴۵
- حکمت ۲ - شناخت ضد ارزش‌ها ۴۴۵
- حکمت ۳ - شناخت ضد ارزش‌ها ۴۴۵
- حکمت ۴ - ارزش‌های اخلاقی و ضد ارزش‌ها ۴۴۵
- حکمت ۵ - شناخت ارزش‌های اخلاقی ۴۴۵
- حکمت ۶ - ارزش رازداری و خوشرویی ۴۴۵
- حکمت ۷ - اینثار اقتصادی و آخرت گرایی ۴۴۵
- حکمت ۸ - شگفتی‌های تن آدمی ۴۴۵
- حکمت ۹ - شناخت ره آورد اقبال و ادبیار دنیا ۴۴۵
- حکمت ۱۰ - روش زندگی با مردم ۴۴۵
- حکمت ۱۱ - روش برخورد با دشمن ۴۴۵
- حکمت ۱۲ - آیین دوست یابی ۴۴۵
- حکمت ۱۳ - روش استفاده از نعمت‌ها ۴۴۵
- حکمت ۱۴ - روش برخورد با خویشاوندان ۴۴۷
- حکمت ۱۵ - روش برخورد با فریب خورده ۴۴۷
- حکمت ۱۶ - شناخت جایگاه جبر و اختیار ۴۴۷
- حکمت ۱۷ - ضرورت رنگ کردن موها ۴۴۷
- حکمت ۱۸ - ره آورد شوم فرار از جنگ ۴۴۷
- حکمت ۱۹ - ره آورد شوم هواپرستی ۴۴۷
- حکمت ۲۰ - روش برخورد با جوانمردان ۴۴۷
- حکمت ۲۱ - ارزش‌ها و ضد ارزش‌ها ۴۴۷
- حکمت ۲۲ - روش گرفتن حق ۴۴۷
- حکمت ۲۳ - ضرورت عمل گرایی ۴۴۷
- حکمت ۲۴ - روش یاری کردن مردم ۴۴۷
- حکمت ۲۵ - ترس از خدا در فروزی نعمت‌ها ۴۴۷
- حکمت ۲۶ - رفتار شناسی ۴۴۷
- حکمت ۲۷ - روش درمان دردها ۴۴۷
- حکمت ۲۸ - برترین پارسایی ۴۴۷
- حکمت ۲۹ - ضرورت یاد مرگ ۴۴۷
- حکمت ۳۰ - پرهیز از غفلت زدگی ۴۴۷
- حکمت ۳۱ - شناخت پایه های ایمان ۴۴۹
- حکمت ۳۲ - ارزش و والایی انجام دهنده کارها ۴۴۹
- حکمت ۳۳ - اعتدال در بخشش و حساسی ۴۴۹
- حکمت ۳۴ - راه بی نیازی ۴۴۹
- حکمت ۳۵ - ضرورت موقعیت شناسی ۴۴۹
- حکمت ۳۶ - آرزوهای طولانی و بز هکاری ۴۴۹
- حکمت ۳۷ - ضرورت ترک آداب جاهلی ۴۴۹
- حکمت ۳۸ - ارزش‌ها و آداب معاشرت با مردم ۴۵۱
- حکمت ۳۹ - جایگاه واجبات و مستحبات ۴۵۱
- حکمت ۴۰ - راه شناخت عاقل و احمق ۴۵۱
- حکمت ۴۱ - راه شناخت عاقل و احمق ۴۵۱
- حکمت ۴۲ - بیماری و پاک شدن گناهان ۴۵۱
- حکمت ۴۳ - الگوهای انسانی ۴۵۱
- حکمت ۴۴ - ارزش آخرت گرایی ۴۵۱

- حکمت ۴۵ - راه شناخت مؤمن و منافق ۴۵۱
- حکمت ۴۶ - ارزش پشیمانی و زشتی غرورزدگی ۴۵۳
- حکمت ۴۷ - شناخت ارزش‌ها ۴۵۳
- حکمت ۴۸ - رازداری و پیروزی ۴۵۳
- حکمت ۴۹ - شناخت بزرگواری و پست فطرت ۴۵۳
- حکمت ۵۰ - راه جذب دل‌ها ۴۵۳
- حکمت ۵۱ - قدرت و عیب پوشی ۴۵۳
- حکمت ۵۲ - روش برخورد با شکست خوردگان ۴۵۳
- حکمت ۵۳ - شناخت جایگاه سخاوت ۴۵۳
- حکمت ۵۴ - ارزش‌های اخلاقی ۴۵۳
- حکمت ۵۵ - اقسام بردباری ۴۵۳
- حکمت ۵۶ - تهیدستی و تنهایی ۴۵۳
- حکمت ۵۷ - ارزش قناعت و خودکفایی ۴۵۳
- حکمت ۵۸ - توانگری و شهوت‌ها ۴۵۳
- حکمت ۵۹ - ارزش تذکر دادن اشتباهات ۴۵۳
- حکمت ۶۰ - ضرورت کنترل زبان ۴۵۳
- حکمت ۶۱ - شیرینی آزار زن ۴۵۳
- حکمت ۶۲ - روش پاسخ دادن به نیکی‌ها ۴۵۳
- حکمت ۶۳ - ارزش شفاعت ۴۵۳
- حکمت ۶۴ - غلبت دنیا پرستان ۴۵۳
- حکمت ۶۵ - ترک دوستان و تنهایی ۴۵۳
- حکمت ۶۶ - روش خواستن ۴۵۵
- حکمت ۶۷ - ارزش اینثار اقتصادی ۴۵۵
- حکمت ۶۸ - ره آورد عفت و شکرگذاری ۴۵۵
- حکمت ۶۹ - حفظ روح امیدواری ۴۵۵
- حکمت ۷۰ - روانشناسی جاهل ۴۵۵
- حکمت ۷۱ - نشانه کمال عقل ۴۵۵
- حکمت ۷۲ - رابطه دنیا و انسان ۴۵۵
- حکمت ۷۳ - ضرورت خودسازی رهبران ۴۵۵
- حکمت ۷۴ - ضرورت یاد مرگ ۴۵۵
- حکمت ۷۵ - توجه به فناپذیری دنیا ۴۵۵
- حکمت ۷۶ - روش تحلیل رویدادها ۴۵۵
- حکمت ۷۷ - دنیا شناسی ۴۵۵
- حکمت ۷۸ - شناخت جایگاه جبر و اختیار ۴۵۵
- حکمت ۷۹ - ارزش حکمت و بی لیاقتی منافق ۴۵۷
- حکمت ۸۰ - مؤمن و ارزش حکمت ۴۵۷
- حکمت ۸۱ - میزان ارزش انسان‌ها ۴۵۷
- حکمت ۸۲ - ارزش‌های والای انسانی ۴۵۷
- حکمت ۸۳ - روش برخورد با چابلسان ۴۵۷
- حکمت ۸۴ - مردم پس از جنگ‌ها ۴۵۷
- حکمت ۸۵ - پرهیز از آغاهای علمی ۴۵۷
- حکمت ۸۶ - برتری تجربه پیران از قدرتمندی جوانان ۴۵۷
- حکمت ۸۷ - ارزش استغفار ۴۵۷
- حکمت ۸۸ - دو عامل اُمنی مسلمان ۴۵۷
- حکمت ۸۹ - راه اصلاح دنیا و آخرت ۴۵۷
- حکمت ۹۰ - شناخت عالم آگاه ۴۵۹
- حکمت ۹۱ - راه درمان روان ۴۵۹
- حکمت ۹۲ - والا ترین دانش ۴۵۹
- حکمت ۹۳ - فلسفه آزمایش‌ها ۴۵۹
- حکمت ۹۴ - شناخت نیکی‌ها و خوبی‌ها ۴۵۹
- حکمت ۹۵ - تقوی و ارزش اعمال ۴۵۹
- حکمت ۹۶ - ارزش علم و بندگی ۴۵۹
- حکمت ۹۷ - ارزش یقین ۴۵۹

- ۴۷۱ ارزش دانشمندان
- ۴۷۱ ویژگی‌های رهبران الهی
- ۴۷۳ حکمت ۱۴۸ - نقش سخن در شناخت انسان
- ۴۷۳ حکمت ۱۴۹ - ضرورت خودشناسی
- ۴۷۳ حکمت ۱۵۰ - ضد ارزش‌ها و هشدارها
- ۴۷۳ حکمت ۱۵۱ - ضرورت آینده‌نگری
- ۴۷۳ حکمت ۱۵۲ - توجه به فناپذیری
- ۴۷۳ حکمت ۱۵۳ - صبر و پیروزی
- ۴۷۳ حکمت ۱۵۴ - اهمیت نیت‌ها
- ۴۷۳ حکمت ۱۵۵ - ضرورت پابندی به عهد
- ۴۷۳ حکمت ۱۵۶ - ضرورت خدانشناسی و اطاعت
- ۴۷۵ حکمت ۱۵۷ - فراهم بودن راه‌های هدایت
- ۴۷۵ حکمت ۱۵۸ - روش برخورد با دوستان بد
- ۴۷۵ حکمت ۱۵۹ - پرهیز از مواضع اتهام
- ۴۷۵ حکمت ۱۶۰ - قدرت و زورگویی
- ۴۷۵ حکمت ۱۶۱ - ارزش مشورت و پرهیز از خودمحوری
- ۴۷۵ حکمت ۱۶۲ - ضرورت رازداری
- ۴۷۵ حکمت ۱۶۳ - فقر و نابودی
- ۴۷۵ حکمت ۱۶۴ - روش برخورد با متجاوزان
- ۴۷۵ حکمت ۱۶۵ - پرهیز از نافرمانی خدا
- ۴۷۵ حکمت ۱۶۶ - پرهیز از تجاوز به حقوق دیگران
- ۴۷۵ حکمت ۱۶۷ - خودپسندی و محرومیت‌ها
- ۴۷۵ حکمت ۱۶۸ - توجه به فناپذیری دنیا
- ۴۷۵ حکمت ۱۶۹ - آینده‌نگری
- ۴۷۵ حکمت ۱۷۰ - ضرورت ترک گناه
- ۴۷۵ حکمت ۱۷۱ - ره آورد شوم حرام خواری
- ۴۷۵ حکمت ۱۷۲ - نادانی و دشمنی‌ها
- ۴۷۵ حکمت ۱۷۳ - ارزش مشورت‌ها
- ۴۷۵ حکمت ۱۷۴ - ارزش خشم در راه خدا
- ۴۷۵ حکمت ۱۷۵ - راه درمان ترس
- ۴۷۵ حکمت ۱۷۶ - ابزار ریاست
- ۴۷۷ حکمت ۱۷۷ - روش برخورد با بدان
- ۴۷۷ حکمت ۱۷۸ - روش نابود کردن بدی‌ها
- ۴۷۷ حکمت ۱۷۹ - لجاجت و شستی اراده
- ۴۷۷ حکمت ۱۸۰ - طمع ورزی و بردگی
- ۴۷۷ حکمت ۱۸۱ - ارزش دوراندیشی
- ۴۷۷ حکمت ۱۸۲ - شناخت جایگاه سخن و سکوت
- ۴۷۷ حکمت ۱۸۳ - باطل‌گرایی و اختلاف
- ۴۷۷ حکمت ۱۸۴ - ویژگی‌های اعتقادی امام علیه السلام
- ۴۷۷ حکمت ۱۸۵ - ویژگی‌های اعتقادی امام علی علیه السلام
- ۴۷۷ حکمت ۱۸۶ - آینده سخت‌سنگاران
- ۴۷۷ حکمت ۱۸۷ - ضرورت یاد قیامت
- ۴۷۷ حکمت ۱۸۸ - ضرورت حق‌گرایی
- ۴۷۷ حکمت ۱۸۹ - ارزش صبر و خطر بی‌تابی
- ۴۷۷ حکمت ۱۹۰ - معیار امامت؟
- ۴۷۷ حکمت ۱۹۱ - مشکلات دنیا
- ۴۷۷ حکمت ۱۹۲ - پرهیز از زارتدواری
- ۴۷۷ حکمت ۱۹۳ - راه به کار گرفتن قلب
- ۴۷۹ حکمت ۱۹۴ - ضرورت پرهیز از خشم و انتقام
- ۴۷۹ حکمت ۱۹۵ - پرهیز از پخل ورزی
- ۴۷۹ حکمت ۱۹۶ - عبرت آموزی از اילاف اموال
- ۴۷۹ حکمت ۱۹۷ - روش درمان روح
- ۴۷۹ حکمت ۱۹۸ - ضرورت حکومت
- ۴۶۱ حکمت ۹۸ - ضرورت عمل کردن به روایات
- ۴۶۱ حکمت ۹۹ - تفسیر اِنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلاَّ هُوَ راجعون
- ۴۶۱ حکمت ۱۰۰ - روش مناجات کردن
- ۴۶۱ حکمت ۱۰۱ - روش برطرف کردن نیازهای مردم
- ۴۶۱ حکمت ۱۰۲ - آینده و مسخ ارزش‌ها
- ۴۶۱ حکمت ۱۰۳ - روش برخورد با دنیا
- ۴۶۱ حکمت ۱۰۴ - وصف زاهدان
- ۴۶۱ حکمت ۱۰۵ - احترام گذاشتن به مرزها و حدود احکام الهی
- ۴۶۳ حکمت ۱۰۶ - ره آورد شوم دین‌گریزی
- ۴۶۳ حکمت ۱۰۷ - علل سقوط عالمان بی عمل
- ۴۶۳ حکمت ۱۰۸ - شگفتی‌های روح آدمی
- ۴۶۳ حکمت ۱۰۹ - ارزش اهل بیت پیامبر علیهم السلام
- ۴۶۳ حکمت ۱۱۰ - شرایط تحقق اوامر الهی
- ۴۶۳ حکمت ۱۱۱ - عشق تحقّل ناشدنی امام علی علیه السلام
- ۴۶۳ حکمت ۱۱۲ - مشکلات شیعه بودن!!
- ۴۶۳ حکمت ۱۱۳ - ارزش‌های والای اخلاقی
- ۴۶۳ حکمت ۱۱۴ - جایگاه خوش‌بینی و بدبینی در جامعه
- ۴۶۵ حکمت ۱۱۵ - توجه به پایان پذیری دنیا
- ۴۶۵ حکمت ۱۱۶ - انسان و انواع آزمایش‌ها
- ۴۶۵ حکمت ۱۱۷ - پرهیز از افراط و تفریط در دوستی با امام علیه السلام
- ۴۶۵ حکمت ۱۱۸ - استفاده از فرصت‌ها
- ۴۶۵ حکمت ۱۱۹ - ضرورت شناخت دنیا
- ۴۶۵ حکمت ۱۲۰ - روانشناسی قبائل قریش
- ۴۶۵ حکمت ۱۲۱ - ارزیابی عمل‌ها
- ۴۶۵ حکمت ۱۲۲ - عبرت از مرگ یاران
- ۴۶۵ حکمت ۱۲۳ - الگوهای کامل انسانیت
- ۴۶۵ حکمت ۱۲۴ - روانشناسی زن و مرد
- ۴۶۵ حکمت ۱۲۵ - امام و شناساندن اسلام
- ۴۶۷ حکمت ۱۲۶ - شگفتی‌های ضد ارزش‌ها
- ۴۶۷ حکمت ۱۲۷ - نکوهش از شستی در عمل
- ۴۶۷ حکمت ۱۲۸ - تأثیر عوامل زیست محیطی در سلامت
- ۴۶۷ حکمت ۱۲۹ - شناخت عظمت پروردگار
- ۴۶۷ حکمت ۱۳۰ - توجه به فناپذیری دنیا
- حکمت ۱۳۱
- الف - سرزنش نکوهش‌کننده دنیا ۴۶۷
- ب - خوبی‌ها و زیبایی‌های دنیا ۴۶۷
- حکمت ۱۳۲ - ضرورت یاد مرگ ۴۶۹
- حکمت ۱۳۳ - اقسام مردم و دنیا ۴۶۹
- حکمت ۱۳۴ - حقوق دوستان ۴۶۹
- حکمت ۱۳۵ - چهار ارزش برتر ۴۶۹
- حکمت ۱۳۶ - فلسفه احکام الهی ۴۶۹
- حکمت ۱۳۷ - راه نزول روزی ۴۶۹
- حکمت ۱۳۸ - نقش یا دانش الهی در اتفاق ۴۶۹
- حکمت ۱۳۹ - تناسب امداد الهی با نیازها ۴۶۹
- حکمت ۱۴۰ - قناعت و بی‌نیازی ۴۶۹
- حکمت ۱۴۱ - راه آسایش ۴۶۹
- حکمت ۱۴۲ - دوستی‌ها و خردمندی ۴۶۹
- حکمت ۱۴۳ - غمها و پیری زودرس ۴۶۹
- حکمت ۱۴۴ - تناسب بردباری با مصیبت‌ها ۴۶۹
- حکمت ۱۴۵ - عبادت‌های بی حاصل ۴۷۱
- حکمت ۱۴۶ - ارزش دعا، صدقه و زکات دادن ۴۷۱
- حکمت ۱۴۷
- ارزش دانش ۴۷۱



- حکمت ۱۹۹ - نکوهش آوباش ۴۷۹
 حکمت ۲۰۰ - نکوهش انسان‌های شرور ۴۷۹
 حکمت ۲۰۱ - امداد‌های الهی و حفظ انسان ۴۷۹
 حکمت ۲۰۲ - واقع‌نگری در مسائل سیاسی ۴۷۹
 حکمت ۲۰۳ - یاد مرگ و پرهیزکاری ۴۷۹
 حکمت ۲۰۴ - بی‌توجهی به سیاس‌گذاری مردم ۴۷۹
 حکمت ۲۰۵ - گنجایش نامحدود ظرف علم ۴۸۱
 حکمت ۲۰۶ - ره آورد حلم و بردباری ۴۸۱
 حکمت ۲۰۷ - ارزش همانند شدن با خویان ۴۸۱
 حکمت ۲۰۸ - مراحل خودسازی ۴۸۱
 حکمت ۲۰۹ - خبر از ظهور حضرت مهدی علیه السلام ۴۸۱
 حکمت ۲۱۰ - الگوهای پرهیزکاری ۴۸۱
 حکمت ۲۱۱ - ارزش‌های اخلاقی ۴۸۱
 حکمت ۲۱۲ - خودپسندی آفت عقل ۴۸۱
 حکمت ۲۱۳ - تحمل مشکلات و خشنودی ۴۸۱
 حکمت ۲۱۴ - نرغوبی و کامیابی ۴۸۱
 حکمت ۲۱۵ - اختلاف آفت اندیشه ۴۸۱
 حکمت ۲۱۶ - قدرت و تجاوزکاری ۴۸۱
 حکمت ۲۱۷ - دگرگونی روزگار و شناخت انسان‌ها ۴۸۱
 حکمت ۲۱۸ - حسادت آفت دوستی ۴۸۱
 حکمت ۲۱۹ - آرزوها آفت اندیشه ۴۸۲
 حکمت ۲۲۰ - روش قضاوت نسبت به انسان‌ها ۴۸۲
 حکمت ۲۲۱ - آینده دردناک ستمکاران ۴۸۲
 حکمت ۲۲۲ - بی‌توجهی به بدی بدکاران ۴۸۲
 حکمت ۲۲۳ - حياء و عیب‌پوشی ۴۸۲
 حکمت ۲۲۴ - برخی از ارزش‌های اخلاقی ۴۸۲
 حکمت ۲۲۵ - حسادت و بیماری ۴۸۲
 حکمت ۲۲۶ - طمع‌ورزی و خواری ۴۸۲
 حکمت ۲۲۷ - ارکان ایمان ۴۸۲
 حکمت ۲۲۸ - ارزش‌ها و ضد ارزش‌ها ۴۸۲
 حکمت ۲۲۹ - ارزش قناعت و خوش خلقی ۴۸۲
 حکمت ۲۳۰ - راه به دست آوردن روزی ۴۸۲
 حکمت ۲۳۱ - تعریف عدل و احسان ۴۸۲
 حکمت ۲۳۲ - ره آورد اِتفاق ۴۸۲
 حکمت ۲۳۳ - پرهیز از آغازگری در مبارزه ۴۸۵
 حکمت ۲۳۴ - تفاوت اخلاقی مردان و زنان ۴۸۵
 حکمت ۲۳۵ - نشانه خردمندی ۴۸۵
 حکمت ۲۳۶ - زشتی دنیای حرام ۴۸۵
 حکمت ۲۳۷ - اقسام عبادت ۴۸۵
 حکمت ۲۳۸ - مشکلات تشکیل خانواده ۴۸۵
 حکمت ۲۳۹ - زشتی سستی و سخن چینی ۴۸۵
 حکمت ۲۴۰ - غصب و ویرانی ۴۸۵
 حکمت ۲۴۱ - آینده دردناک ستمکاران ۴۸۵
 حکمت ۲۴۲ - ارزش ترس از خداوند ۴۸۵
 حکمت ۲۴۳ - روش صحیح پاسخگویی ۴۸۵
 حکمت ۲۴۴ - مسؤولیت نعمت‌های الهی ۴۸۵
 حکمت ۲۴۵ - کاستی قدرت و کنترل شهوت ۴۸۵
 حکمت ۲۴۶ - هشدار از پشت کردن نعمت‌ها ۴۸۷
 حکمت ۲۴۷ - ره آورد سخاوت ۴۸۷
 حکمت ۲۴۸ - تقویت خوش‌بینی‌ها ۴۸۷
 حکمت ۲۴۹ - بهترین عمل‌ها ۴۸۷
 حکمت ۲۵۰ - خداشناسی در حوادث روزگار ۴۸۷
 حکمت ۲۵۱ - نلخی‌های و شیرینی‌های دنیا و آخرت ۴۸۷
- حکمت ۲۵۲ - فلسفه احکام الهی ۴۸۷
 حکمت ۲۵۳ - روش سوگند دادن ستمکار ۴۸۷
 حکمت ۲۵۴ - تلاش در اِتفاق‌های اقتصادی ۴۸۷
 حکمت ۲۵۵ - تندخویی و جنون ۴۸۷
 حکمت ۲۵۶ - حسادت و بیماری ۴۸۷
 حکمت ۲۵۷ - راه شاد کردن دیگران ۴۸۷
 حکمت ۲۵۸ - صدقه و توانگری ۴۸۹
 حکمت ۲۵۹ - شناخت جایگاه وفاداری ۴۸۹
 حکمت ۲۶۰ - پرهیز از مُهلت دادن‌های خدا ۴۸۹
 حکمت ۲۶۱ - اشاره به ظهور امام زمان علیه السلام ۴۹۱
 حکمت ۲۶۲ - کلام ۲ - سخنوری ۴۹۱
 حکمت ۲۶۳ - کلام ۳ - پرهیز از دشمنی کردن ۴۹۱
 حکمت ۲۶۴ - کلام ۴ - سرپرستی زنان ۴۹۱
 حکمت ۲۶۵ - کلام ۵ - تأثیر ایمان در روح ۴۹۱
 حکمت ۲۶۶ - کلام ۶ - ضرورت پرداخت زکات ۴۹۳
 حکمت ۲۶۷ - کلام ۷ - اخلاق نظامی ۴۹۳
 حکمت ۲۶۸ - کلام ۸ - امید به پیروزی ۴۹۳
 حکمت ۲۶۹ - کلام ۹ - جهاد پیامبر صلی الله علیه و آله ۴۹۳
 حکمت ۲۷۰ - کلام ۱۰ - مظلومیت امام علی علیه السلام ۴۹۵
 حکمت ۲۷۱ - مشکل حق ناشناسی ۴۹۵
 حکمت ۲۷۲ - مشکل هم‌نشینی با قدرتمندان ۴۹۵
 حکمت ۲۷۳ - نیکي به بازماندگان دیگران ۴۹۵
 حکمت ۲۷۴ - گفتار حکیمان و درمان ۴۹۵
 حکمت ۲۷۵ - روش صحیح پاسخ دادن ۴۹۵
 حکمت ۲۷۶ - پرهیز از حرص‌ورزی در کسب روزی ۴۹۵
 حکمت ۲۷۷ - اعتدال در دوستی‌ها و دشمنی‌ها ۴۹۵
 حکمت ۲۷۸ - روش برخورد با دنیا ۴۹۵
 حکمت ۲۷۹ - ضرورت حفظ اموال کعبه ۴۹۷
 حکمت ۲۸۰ - روش صحیح قضاوت ۴۹۷
 حکمت ۲۸۱ - ضرورت استقامت در برداشتن کجی‌ها ۴۹۷
 حکمت ۲۸۲ - ضرورت توکل به خداوند ۴۹۷
 حکمت ۲۸۳ - ضرورت عمل‌گرایی ۴۹۷
 حکمت ۲۸۴ - ضد ارزش‌های اخلاقی ۴۹۷
 حکمت ۲۸۵ - پرهیز از دورویی‌ها ۴۹۷
 حکمت ۲۸۶ - سوگند امام علیه السلام ۴۹۹
 حکمت ۲۸۷ - ارزش تداوم عمل ۴۹۹
 حکمت ۲۸۸ - شناخت جایگاه واجبات و مستحبات ۴۹۹
 حکمت ۲۸۹ - یاد قیامت و آمادگی ۴۹۹
 حکمت ۲۹۰ - برتری عقل از مشاهده چشم ۴۹۹
 حکمت ۲۹۱ - غرور، آفت پندپذیری ۴۹۹
 حکمت ۲۹۲ - علل سقوط جامعه ۴۹۹
 حکمت ۲۹۳ - دانش نابودکننده عذرها ۴۹۹
 حکمت ۲۹۴ - ضرورت استفاده از فرصت‌ها ۴۹۹
 حکمت ۲۹۵ - سرانجام خوشی‌ها ۴۹۹
 حکمت ۲۹۶ - مشکل درک قضا و قدر ۴۹۹
 حکمت ۲۹۷ - جهل و خواری ۴۹۹
 حکمت ۲۹۸ - الگوی کامل انسانیت ۴۹۹
 حکمت ۲۹۹ - مسؤولیت نعمت‌ها ۴۹۹
 حکمت ۳۰۰ - روش تسلیت گفتن ۵۰۱
 حکمت ۳۰۱ - عزای پیامبر صلی الله علیه و آله و بی‌تابی‌ها ۵۰۱
 حکمت ۳۰۲ - دوستی با احقر هرگز! ۵۰۱
 حکمت ۳۰۳ - فاصله میان شرق و غرب ۵۰۱
 حکمت ۳۰۴ - شناخت دوستان و دشمنان ۵۰۱



- حکمت ۲۹۶ - پرهیز از دشمنی‌ها ۵۰۱
- حکمت ۲۹۷ - ضرورت عبرت گرفتن ۵۰۱
- حکمت ۲۹۸ - اعتدال در دشمنی‌ها ۵۰۱
- حکمت ۲۹۹ - نماز در نگرانی‌ها ۵۰۱
- حکمت ۳۰۰ - شگفتی روزی‌بندگان ۵۰۱
- حکمت ۳۰۱ - احتیاط در فرستادن پیک‌ها و نامه‌ها ۵۰۱
- حکمت ۳۰۲ - نیاز انسان به دعا ۵۰۱
- حکمت ۳۰۳ - ارزش دنیادوستی ۵۰۳
- حکمت ۳۰۴ - ضرورت پاسخ دادن به درخواست‌ها ۵۰۳
- حکمت ۳۰۵ - غیرتمندی و ترک زنا ۵۰۳
- حکمت ۳۰۶ - نگهداری آجل ۵۰۳
- حکمت ۳۰۷ - مشکل مال غارت شده ۵۰۳
- حکمت ۳۰۸ - ره آورد دوستی پدران ۵۰۳
- حکمت ۳۰۹ - ارزش گمان مؤمن ۵۰۳
- حکمت ۳۱۰ - ضرورت اطمینان به وعده‌های الهی ۵۰۳
- حکمت ۳۱۱ - تقرین امام علیه السلام ۵۰۳
- حکمت ۳۱۲ - روانشناسی عبادات ۵۰۳
- حکمت ۳۱۳ - جامعیت قرآن ۵۰۳
- حکمت ۳۱۴ - روش برخورد با متجاوز ۵۰۳
- حکمت ۳۱۵ - روش نویسندگی ۵۰۳
- حکمت ۳۱۶ - پیشوایی مؤمنان و نه‌کاران ۵۰۳
- حکمت ۳۱۷ - اختلاف مسلمین و انحراف یهودیان ۵۰۳
- حکمت ۳۱۸ - قاطعیت در مبارزات ۵۰۵
- حکمت ۳۱۹ - ره آورد شوم نهیدوستی ۵۰۵
- حکمت ۳۲۰ - روش صحیح پرسیدن ۵۰۵
- حکمت ۳۲۱ - قاطعیت رهبری در مشورت ۵۰۵
- حکمت ۳۲۲ - ضرورت تقویت روحیه مردم پس از جنگ ۵۰۵
- حکمت ۳۲۳ - علل انحراف خوارج ۵۰۵
- حکمت ۳۲۴ - خداترس در خلوت‌گاه‌ها ۵۰۵
- حکمت ۳۲۵ - آندوه عزای محمدين ابي بکر ۵۰۵
- حکمت ۳۲۶ - مهلت پذیرش توبه ۵۰۵
- حکمت ۳۲۷ - پیروزی‌های دروغین ۵۰۵
- حکمت ۳۲۸ - مسئولیت اجتماعی سرمایه داران ۵۰۵
- حکمت ۳۲۹ - بی‌نیازی از عذرخواهی ۵۰۷
- حکمت ۳۳۰ - مسئولیت نعمت‌ها ۵۰۷
- حکمت ۳۳۱ - ارزش اطاعت و بندگی ۵۰۷
- حکمت ۳۳۲ - مسئولیت رهبری ۵۰۷
- حکمت ۳۳۳ - روانشناسی مؤمن ۵۰۷
- حکمت ۳۳۴ - یاد مرگ و آرزوها ۵۰۷
- حکمت ۳۳۵ - آفات اموال ۵۰۷
- حکمت ۳۳۶ - مسئولیت وعده‌دادن ۵۰۷
- حکمت ۳۳۷ - ضرورت عمل‌گرایی ۵۰۷
- حکمت ۳۳۸ - اقسام علم ۵۰۷
- حکمت ۳۳۹ - قدرت و حاکمیت اندیشه ۵۰۷
- حکمت ۳۴۰ - ارزش پاکدامنی و شکرگذاری ۵۰۷
- حکمت ۳۴۱ - روز دردناک ظالم ۵۰۷
- حکمت ۳۴۲ - راه بی‌نیازی ۵۰۷
- حکمت ۳۴۳ - شناخت مردم و ضد ارزش‌ها ۵۰۷
- حکمت ۳۴۴ - ضرورت توجه به فناپذیری دنیا ۵۰۷
- حکمت ۳۴۵ - یکی از راه‌های پاک ماندن ۵۰۹
- حکمت ۳۴۶ - مشکلات درخواست کردن ۵۰۹
- حکمت ۳۴۷ - جایگاه ستایش ۵۰۹
- حکمت ۳۴۸ - سخت‌ترین گناه ۵۰۹
- حکمت ۳۴۹ - الگوی انسان کامل ۵۰۹
- حکمت ۳۵۰ - روانشناسی مردان ستمکار ۵۰۹
- حکمت ۳۵۱ - امیدواری در سختی‌ها ۵۰۹
- حکمت ۳۵۲ - اعتدال در پرداخت به امور خانواده ۵۰۹
- حکمت ۳۵۳ - بزرگ‌ترین عیب ۵۰۹
- حکمت ۳۵۴ - روش تبریک گفتن در تولد فرزند ۵۰۹
- حکمت ۳۵۵ - پرهیز از تجمل‌گرایی ۵۱۱
- حکمت ۳۵۶ - قدرت خداوند در روزی رسانی ۵۱۱
- حکمت ۳۵۷ - روش تسلیت گفتن ۵۱۱
- حکمت ۳۵۸ - مسئولیت نعمت‌ها ۵۱۱
- حکمت ۳۵۹ - راه خودسازی ۵۱۱
- حکمت ۳۶۰ - ضرورت پرهیز از بدگمانی ۵۱۱
- حکمت ۳۶۱ - روش خواستن از خدا ۵۱۱
- حکمت ۳۶۲ - ضرورت پرهیز از درگیری ۵۱۱
- حکمت ۳۶۳ - نشانه بی‌خردی ۵۱۱
- حکمت ۳۶۴ - جایگاه پرسیدن ۵۱۱
- حکمت ۳۶۵ - ارزش‌های اخلاقی ۵۱۱
- حکمت ۳۶۶ - هماهنگی علم و عمل ۵۱۱
- حکمت ۳۶۷ - روش برخورد با دنیا ۵۱۱
- حکمت ۳۶۸ - فلسفه کفر و پاداش ۵۱۳
- حکمت ۳۶۹ - خبر از مسخ ارزش‌ها ۵۱۳
- حکمت ۳۷۰ - هدف‌داری انسان و ضرورت تقوا ۵۱۳
- حکمت ۳۷۱ - ارزش‌های اولی اخلاقی ۵۱۳
- حکمت ۳۷۲ - عوامل استحکام دین و دنیا ۵۱۳
- حکمت ۳۷۳ - مراحل امر به معروف و نهی از منکر ۵۱۵
- حکمت ۳۷۴ - مراحل امر به معروف و نهی از منکر ۵۱۵
- حکمت ۳۷۵ - مراحل شکست در مبارزه ۵۱۵
- حکمت ۳۷۶ - سرانجام حق و باطل ۵۱۵
- حکمت ۳۷۷ - ضرورت ترسیدن از عذاب الهی ۵۱۵
- حکمت ۳۷۸ - آثار شوم بخل‌ورزی ۵۱۷
- حکمت ۳۷۹ - اقسام روزی و پرهیز از حرص زدن ۵۱۷
- حکمت ۳۸۰ - ضرورت یاد مرگ ۵۱۷
- حکمت ۳۸۱ - ضرورت رازداری و کنترل زبان ۵۱۷
- حکمت ۳۸۲ - ارزش سکوت ۵۱۷
- حکمت ۳۸۳ - تلاش در اطاعت و بندگی ۵۱۷
- حکمت ۳۸۴ - راه چگونه زیستن ۵۱۷
- حکمت ۳۸۵ - دین‌شناسی ۵۱۷
- حکمت ۳۸۶ - ضرورت استقامت ۵۱۷
- حکمت ۳۸۷ - شناخت خوبی‌ها و بدی‌ها ۵۱۷
- حکمت ۳۸۸ - فقرزدایی و سلامت ۵۱۷
- حکمت ۳۸۹ - ضرورت عمل‌گرایی ۵۱۷
- حکمت ۳۹۰ - برنامه‌ریزی صحیح در زندگی ۵۱۷
- حکمت ۳۹۱ - ضرورت ترک حرام و غفلت زدگی ۵۱۹
- حکمت ۳۹۲ - راه شناخت انسان‌ها ۵۱۹
- حکمت ۳۹۳ - روش برخورد با دنیا ۵۱۹
- حکمت ۳۹۴ - ارزش سخن ۵۱۹
- حکمت ۳۹۵ - ارزش قناعت ۵۱۹
- حکمت ۳۹۶ - راه خوب زیستن ۵۱۹
- حکمت ۳۹۷ - عطر خوب ۵۱۹
- حکمت ۳۹۸ - ترک غرور و یاد مرگ ۵۱۹
- حکمت ۳۹۹ - حقوق متقابل پدر و فرزند ۵۱۹
- حکمت ۴۰۰ - شناخت واقعیت‌ها و خرافات ۵۱۹
- حکمت ۴۰۱ - ضرورت هماهنگی با مردم ۵۱۹



- حکمت ۴۰۲ - ضرورت موقعیت شناسی ۵۱۹
- حکمت ۴۰۳ - پرهیز از کارهای گوناگون ۵۲۱
- حکمت ۴۰۴ - تفسیر لاجول ولا قوه الا بالله ۵۲۱
- حکمت ۴۰۵ - جاهلان منظار به دین ۵۲۱
- حکمت ۴۰۶ - اخلاق تهیدستان و توانگران ۵۲۱
- حکمت ۴۰۷ - ارزش عقل ۵۲۱
- حکمت ۴۰۸ - سرانجام حق ستیزی ۵۲۱
- حکمت ۴۰۹ - هماهنگی قلب و چشم ۵۲۱
- حکمت ۴۱۰ - ارزش پرهیزگاری ۵۲۱
- حکمت ۴۱۱ - احترام به استاد ۵۲۱
- حکمت ۴۱۲ - راه خودسازی ۵۲۱
- حکمت ۴۱۳ - راه تحمل مصیبت ها ۵۲۱
- حکمت ۴۱۴ - راه تحمل مصیبت ها ۵۲۱
- حکمت ۴۱۵ - دنیا شناسی ۵۲۱
- حکمت ۴۱۶ - روش برخورد با دنیا ۵۲۱
- حکمت ۴۱۷ - شرایط توبه و استغفار ۵۲۳
- حکمت ۴۱۸ - ره آورد حلم ۵۲۳
- حکمت ۴۱۹ - مشکلات انسان ۵۲۳
- حکمت ۴۲۰ - راه درمان شهوت و عتوانت کننده ۵۲۳
- حکمت ۴۲۱ - ره آورد عقل ۵۲۳
- حکمت ۴۲۲ - ارزش نیکوکاری ۵۲۳
- حکمت ۴۲۳ - ره آورد خودسازی ۵۲۳
- حکمت ۴۲۴ - ارزش عقل و بُردباری ۵۲۳
- حکمت ۴۲۵ - مسئولیت توانگران ۵۲۵
- حکمت ۴۲۶ - دوجیز ناپایدار ۵۲۵
- حکمت ۴۲۷ - جایگاه شکوه کردن ۵۲۵
- حکمت ۴۲۸ - شناخت روز عید ۵۲۵
- حکمت ۴۲۹ - اندوه سرمایه داران ۵۲۵
- حکمت ۴۳۰ - اندوه زراندوزی ۵۲۵
- حکمت ۴۳۱ - اقسام روزی ۵۲۵
- حکمت ۴۳۲ - ویژگی های دوستان خدا ۵۲۵
- حکمت ۴۳۳ - ضرورت توجه به فتنه پذیری لذت ها ۵۲۵
- حکمت ۴۳۴ - آزمون انسان ها ۵۲۵
- حکمت ۴۳۵ - ارزش های والای اخلاقی ۵۲۵
- حکمت ۴۳۶ - راه شناخت بزرگواران ۵۲۷
- حکمت ۴۳۷ - شناخت عدل و بخشش ۵۲۷
- حکمت ۴۳۸ - جهل و دشمن ۵۲۷
- حکمت ۴۳۹ - تعریف زهد و پارسایی ۵۲۷
- حکمت ۴۴۰ - نقش خوابیدن ها در زندگی ۵۲۷
- حکمت ۴۴۱ - تجربه کاری و شناخت مدیران ۵۲۷
- حکمت ۴۴۲ - راه انتخاب شهرها برای زندگی ۵۲۷
- حکمت ۴۴۳ - ویژگی های مالک اشتر ۵۲۷
- حکمت ۴۴۴ - ارزش شادابی در کار ۵۲۷
- حکمت ۴۴۵ - انسان شناسی ۵۲۷
- حکمت ۴۴۶ - ضرورت پرداخت دیون مردم ۵۲۷
- حکمت ۴۴۷ - ضرورت فقه در تجارت ۵۲۷
- حکمت ۴۴۸ - راه برخورد با مصیبت ها ۵۲۷
- حکمت ۴۴۹ - راه مبارزه با هواپرستی ۵۲۷
- حکمت ۴۵۰ - پرهیز از شوخی کردن ۵۲۷
- حکمت ۴۵۱ - روش برخورد با مردم ۵۲۷
- حکمت ۴۵۲ - معیار شناخت فقر و غنا ۵۲۷
- حکمت ۴۵۳ - علل انحراف زیبر ۵۲۹
- حکمت ۴۵۴ - راه غرور زدایی ۵۲۹
- حکمت ۴۵۵ - راه شناخت بزرگ ترین شاعر ۵۲۹
- حکمت ۴۵۶ - بهای جان آدمی ۵۲۹
- حکمت ۴۵۷ - تشنگان مال و علم ۵۲۹
- حکمت ۴۵۸ - نشانه های ایمان ۵۲۹
- حکمت ۴۵۹ - شناخت جایگاه جبر و اختیار ۵۲۹
- حکمت ۴۶۰ - ارزش صبر و تحمل ۵۲۹
- حکمت ۴۶۱ - غیبت نشانه ناتوانی ۵۲۹
- حکمت ۴۶۲ - پرهیز از غرور زدگی در ستایش ۵۲۹
- حکمت ۴۶۳ - دنیا برای آخرت است ۵۲۹
- حکمت ۴۶۴ - سرانجام دردناک بنی امیه ۵۲۹
- حکمت ۴۶۵ - ارزش های والای انصار ۵۲۹
- حکمت ۴۶۶ - دقت در مشاهدات ۵۲۹
- حکمت ۴۶۷ - وصف یکی از رهبران الهی ۵۲۹
- حکمت ۴۶۸ - مسئولیت سرمایه داری ۵۳۱
- حکمت ۴۶۹ - پرهیز از افراط و تفریط نسبت به امام علی (ع) ۵۳۱
- حکمت ۴۷۰ - تعریف توحید و عدل ۵۳۱
- حکمت ۴۷۱ - شناخت جایگاه سخن و سکوت ۵۳۱
- حکمت ۴۷۲ - دعای باران ۵۳۱
- حکمت ۴۷۳ - ارزش رنگ کردن و آرایش ۵۳۱
- حکمت ۴۷۴ - ارزش عفت و پاکدامنی ۵۳۱
- حکمت ۴۷۵ - ارزش قناعت ۵۳۱
- حکمت ۴۷۶ - راه کشورداری ۵۳۱
- حکمت ۴۷۷ - بزرگ ترین گناه ۵۳۱
- حکمت ۴۷۸ - مسئولیت آگاهان ۵۳۱
- حکمت ۴۷۹ - بدترین دوست ۵۳۱
- حکمت ۴۸۰ - آفت دوستی ۵۳۳
- فهرست موضوعی نهج البلاغه ۵۳۵
- جدول اختلاف نسخه ها ۶۶۹
- فهرست مطالب ۷۳۵
- دیگر آثار مترجم ۷۵۱